

כיבוש הארץ ע"י צבא הסלבקים

מסעות וקרבות - היקשיהם בתולדות המלחמה ולקחם

מן התקופה בת אלף השנים בה ישב ישראל בארצו, מכיבוש כנען ע"י העברים ועד ערב מלחמת המכבים, לא נותרו לנו כל תיאורים-שלממש למהלכם ולטיבם הצבאי של מעשיהמלחמה הרבים (של בני-ישראל, ושל אחרים), אשר נתרשו בתחומי הארץ עצמה ובשטחיהפרוזדוריהגשה המקיפים אותה. זאת — פרט למה שמצוי בכמה מסיפורי התנ"ך, וכן בשני תיאורים מצריים (למערכת מגידו, ולמערכת קדש), אשר שניהם הקדימו, בעצם, את התקופה הישראלית בתולדות הארץ¹. אף מסע-הכיבוש הכביר של אלכסנדר מוקדון לא השאיר אחריו, בחבל-ארץ זה, מורשה צבאית מאלפת, פרט לתיאוריהם של שני מעשי-המצור הגדולים — על צור הכנענית, ועל עזה שבפלשת — אם לא נביא כאן בחשבון את מערכת איסוס, שנת-חוללה בכ"ז במרחק ניכר, בגבולה הצפוני של סוריה. מצויה אמנם ידיעה מפורטת, אם כי מבודדת, משנת 312 לפנה"ס על מערכת "עזה-הישנה" (שנת-חוללה בין צבאי תלמי, שליטה של מצרים, לבין דמטריוס, המכונה "צרעל-ערים" (פוליאורקסס), בן אנטיוגונוס ה"סומא", שליט אסיה), וכן על פשיטת-הנפל של דמטריוס אל חבל הנבטים, שבאדום.

אך גם אחרי זה, על פני מאה שנים כמעט, אין אנו שומעים שוב אלא, לכל היותר, ציונים סתמיים: "עלה", "ניצח", "כבש", "נגף", "נסוג". והלוא מדובר בתקופה בה נתחוללו שלוש "מלחמות-סוריה" הראשונות, בין מלכי בית-תלמי למלכי בית-סלבקוס, על השליטה ב"חילת-סוריה" (ביונית — "קליסוריה")². חילת-סוריה השתרעה, בערך, מנהר-אל-כביר (אלבטרוס, ביונית) שמצפון לטרי-פולי, וממעלה-האורונטס, בחציה-הדרך בין דמשק לחמה של ימינו — ועד למדבר סיני, והיא כללה, כמובן, את ארץ-ישראל.

רק עם מלחמותיו של אנטיוכוס השלישי (זה שזכה לתואר "הגדול") לכיבושה של חילת-סוריה, זוכים

אנו לתיאור ענייני ומאלף של מערכים טקטיים ומהלכים אופרטיביים. תיאור זה יש בו כדי להעמידנו גם על ערכם של גורמים סופוגרפיים ועל דרכי ניצולם, והמענק ומעוררה-המחשבה שבו, טרם פג אף כיום. אכן, אין תימה בדבר. כי הלוא את ידיעותינו על מלחמות-סוריה הרביעית והחמישית הללו, חייבים אנו בראש-וראשונה לפרי-עטו של ההיסטוריון היווני הנודע פוליוס, בתוספת כמה מקורות-עזר (דברי-היסטוריונים יונים וכתובות — יוניים, מצריים, רומיים ואף יהודיים); ופוליוס לא רק היסטוריון היה — היסטוריון דיוקן, רב-מחשבה וקנאי לעובדות — כי אם גם איש-מדינה ואיש-צבא פעיל, מפקד-חיל-הפרשים (מעין סגן-המצביא) של ה"ברית האכאית" של עריריון, עדר-איה למסעות-מלחמה גדולים של הרומאים במקדוניה, ובקרת-חדשה, וידידו של המצביא סקיפיו אפריקנוס-הצעיר (אמילינוס) ואיש-שיחו הקבוע. ניתוחיו הצבאיים-המקצועיים את טיב העצמה הלוחמת — מבחינת מבנה-הכוחות, אורח-היערכות, חימוש וטקטיקה — של הצבאות המובהקים שבעולם הקלאסי, צבא-מוקדון וצבא-רומי, הנם עוד כיום יסוד-מוסד לידיעתנו ולהבנתנו את ההתפתחות הצבאית (הגורלית מבחינה היסטורית, ומאלפת ביותר מבחינה עניינית-מקצועית), שבמאות הרביעית, השלישית והשנייה לפני ספירת הנוצרים. על כן משנה ענין וערך נודע ללימוד העדות-הכתובה הזו, המספרת לנו על מסעיהמלחמה של אנטיוכוס הסלבקי בתחום ארצנו ובארצות-הספר שלה. מסעים אלה העבירו לבסוף את הארץ מידי בית-לגוס לידי בית-סלבקוס — ובכך ערכו את הבמה המדינית והצבאית למרד המכבים ולמלחמותיהם שנתחוללו כעבור עשרות שנים לא-רבות.

בסקירה זו ינתנו ציונים מיוחדים לענייני מבנם ואופיים הכללי של צבאות שני הצדדים, או לגורמיה ולבעיותיה של הטקטיקה בתקופה ההיא בכלל — רק במידה שהללו ייראו כיוצאי-דופן, או כמחדשים משהו מבחינה טקטית או צבאית-ארגונית. או — כדי להבליט קוים האופייניים לתקופה, וכן לציין קוי דמיון, ושוני, לעומת הנהוג בזמננו-ראנו או בדורות האחרונים³.

(3) ידיעות על נושאים אלה, בצורה תמציתית, יוכל הקורא למצוא בחוברת "קוים למערכות-ישראל בימי הבית השני" (בהוצאת "מערכות") — בפרקים "צבאות מוקדון והמדינות ההלניסטיות" (עמ' 17—25), ובקטע שב"עמ' 33—36, מהפרק "גורמים להצלחת המכבים".

(1) לגבי תיאורים אלה — ראה סקירתו של ד"ר ה. פור לוצקי "מערכות מגידו וקדש" בחוב' "יחיי"ט של "מערכות"; וכן מאמרו של ד"ר ש. יבק, "לתכסיסי-המלחמה של הכנענים והחתים", בחוב' "ע"ח".

(2) מלחמת-סוריה הראשונה — 272—276 לפנה"ס; מלחמת-סוריה השנייה — 253—258 — או 255—260; והשלישית — 240—246.

1. מול קו מבוצר

קו־מגִּינוֹ, שבבקעת-הלבנון.

קו־מגן מבוצר עשוי למלא תפקיד חיוני במצבים ידועים — ולפרק־זמן מסויימים. אכן במלחמה, שמהותה העיקרית הנה הדינמיות — עצם קביעותו של קו מעין זה היא המתנה את ערכו החולף.

הגייסות שנקראו לתפקיד זה כונסו בא־פְּמִיָּה שעל נהר האורונטס (מצפון לחמה, של זמנוֹ אנו), אשר נמצאה בעצם לבו של חבל־הטבור הצבאי והמדיני, שבאותה ממלכה רחבת־מימד ומרובת־גיוון. בדרך הטבע נועדה היא להיות גם „מתקן־התגייסות־והצטיידות” לכוחות־הצבא הנקראים אל השירות־הפעיל. צפון־סוריה (שלעתים כינוהו „סלבקיס”) הכיל את הרשת הצפופה ביותר של ישר־בי־גייסות מקדוניים (ויוניים־מקדוניים) שבמדינה. ישובים אשר בהם שכנו אנשי יחידות הרגלים והפרשים, לסוגיהם, שהיוו את גרעינו המתמיד — ובעל הערך המכריע — של הצבא הסלבקי. מתוך ישובים אלה היו היחידות נקראות בשעת חירום, או בבוא

מסעו הראשון של אנטיוכוס־השלישי נגד אחוזות התלמיים בדרומה של סוריה, אשר שימש פתיחה ל„מלחמת־סוריה הרביעית”, נערך בשנת 221 לפסה״נ. הענין שבו — לא במה שנתרחש בו בלבד — כי אם אף במה שלא נתרחש בו.

כדי להבינו, יש לזכור את המסגרת האסטרטגית של אותה היאבקות. ניתן לומר, כי בדרך כלל היו למלכות סוריה (או „אסיה”), במחצית השניה של המאה השלישית, בתמידות, שלוש חזיתות (בדרך כלל „חזיתות מדיניות”, ובשעת מלחמה — צבאיות): — בדרום — כנגד מצרים הלגידית; בצפון־מערב — כנגד מלכותם המתבצרת של בני־אַטל, שבפרגם (בצפון־מערב אסיה הקטנה); ובמזרח — כנגד המדינה הפרתית של בני ארשק, אשר נעשתה עצמאית והחלה מכרסמת בחבלים האיראניים של ממלכת־הסלבקים. היה זה, כאמור, מצב מתמיד. אולם אותה שעה לחץ על אנטיוכוס ועל מצביאיו מצב מסויים, דוחק ביותר: הנציבים הסלבקיים של מדינות מדי ופרס מרדו במלך הצעיר, אשר לא מכבר (בשנת 223 לפנה״ס) עלה על כסא מלכותו, וכוח רב גדרש כדי להכריעם. רק מתוך היסוס רב הוחלט על פתיחה מידית של המסע נגד המצרים, בטרם מוגרו האחד־שדרפנים המורדים שבמזרח. התוצאה ממצב זה של „מלחמה בשתי חזיתות” היתה, כמובן, שאף כי היתה היוזמה האסטרטגית (וביתר דיוק — המדינית־אסטרטגית) בידי אנטיוכוס כלפי מצרים ומלכה הצעיר והאדיש של זו — לא ניתן היה לרכז מתוך צבא־הממלכה, למסע חילת־סוריה, אלא כוחות מועטים מאלה אשר ודאי היו מופעלים לתכלית זו במצב תקין, של „מלחמה בחזית אחת” בלבד. וכן נקל להבין כי השפעתו של מצב זה על אפשרויותיו של הפיקוד הסלבקי היתה לא רק כמורת־תת — ומגבילה את תנופתו האופרטיבית ואת נכונותו להסתכן באבדות — אלא גם פסיכולוגית ואסטרטגית (ומבחינה זו — אף „איכותית”).

המסע עצמו נפתח רק בחודשי הקיץ — דהיינו, כשכבר נתקצרה ממילא „עונת־הלחימה” הרגילה בימים ההם, אשר לא נמשכה אלא עד רדת הגשמים.

הביטויים: „תלמיים”, „לגידים”, „מצריים” שבסקירות אלו — מתיחסים אל צד מלכות־מצרים בהתנגשויות המתוארות; הביטויים „סלבקיים”, „סוריים” — אל צד מלכות סוריה.

תורן, להתיצבות לשירות. מאפמיאה ניתן היה, במידה שוה של נוחות ומהירות, לשגר את הגייסות המתיצבים — לאחר שחומשו, צוידו ונערכו — מזרחה, אל מעבר לפרת ולתוך שטחי ארץ־הנהרים והרמה האירנית או דרומה, אל חילת־סוריה ומבואותיה של מצרים. משם ערך חיל־הצבא את מסעו במעלה הנהר אורונטס, ותחנתו הגדולה האחרונה בגבולות הממלכה, היתה העיר לאודיקיאה⁴. זאת היתה „לאודיקיאה־של־לבנון”, שנמצאה אף היא על האורונטס, סמוך לחור־בותר של העיר קדש, הנודעת עוד מראשית תולדותיה הצבאיים של ארץ סוריה — ולידה נלחם בשעתו הפרעה רעמסס־השני נגד החתים; אלא שרעמסס ערך אז את מסעו במורד הנהר, בבואו

(4) וצורפו אליהם יחידות שכירים־זרים ובני השבטים בעלי־הברית.

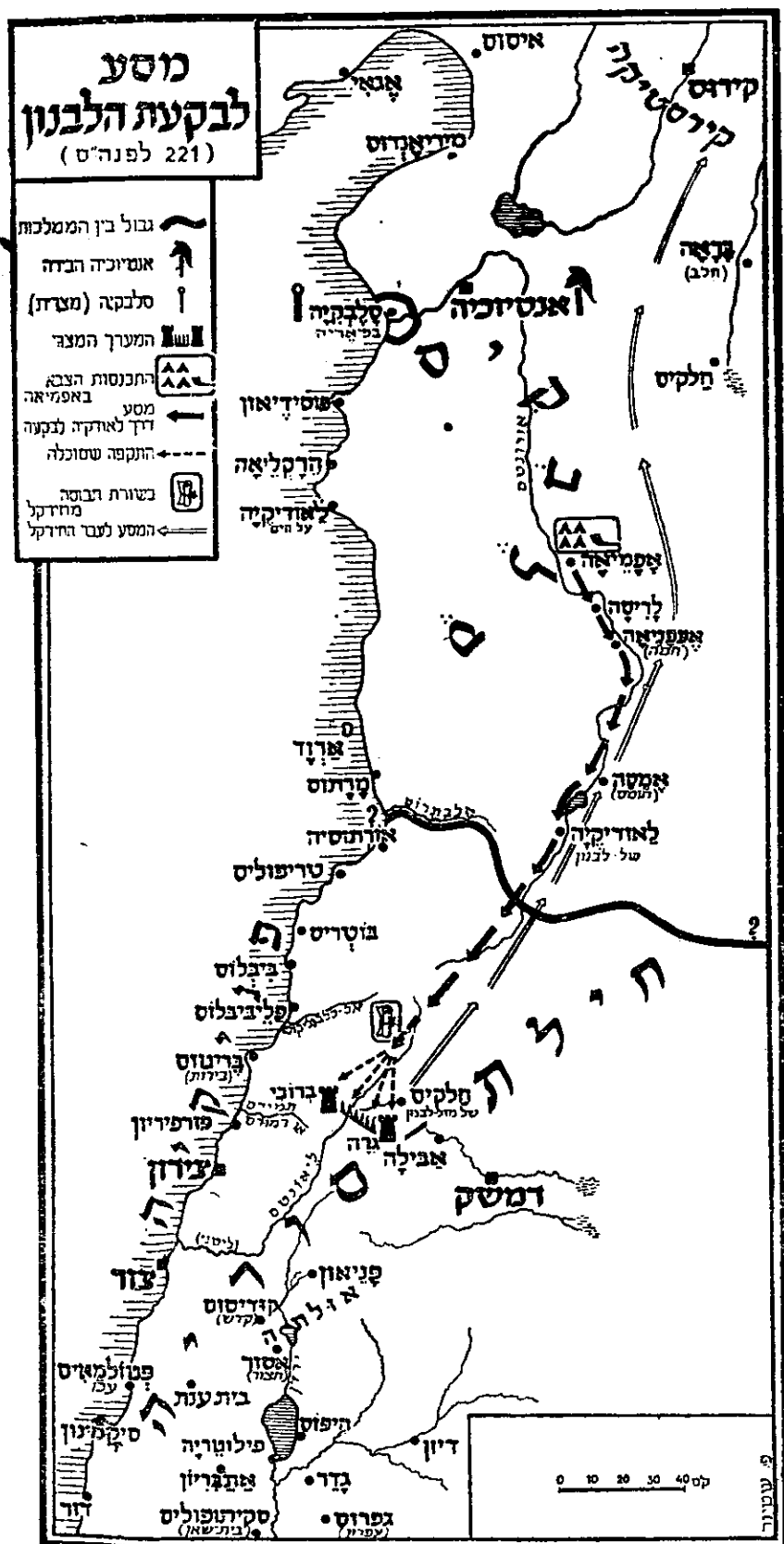
(5) אשר אין להחליפה בלאודיקיאה האחרת, הקיימת אף כיום והיא ידועה, בשם לטקיה, כנמל סורי בחוף הים התיכון.

בצבא-מצרים כל רזרב-מרכזי מגויס). ממילא נגזר על תיאודוטוס (על אף כל נטייתם המסורתית של בני-אטוליה להתקפות נועזות ולפשיטות יוצאות-דופן — הוא עצמו נודע בשל אלו) אורח-מלחמה הגנתי. המבנה של זירת המלחמה הקל עליו את תכנון תכונתו להדיפת הסורים, כי מבנה זה רמז לו ברורות היכן יצטרך ודאי לקדם את פני הפולש.

ברצועה זו של סוריה התיכונה, הנתונה בין ים למדבר-ציה, והחצויה מצפון לדרום ע"י שני-רכסי הרים קשי-מעבר, יתכנו רק שלושה צירי-תנועה לגבי

שבמצרים עצמה. אלה נהנו מתנובת חלקותיהם, ועם זאת נשאו בשירות בטחוני ולוחם. מכל-מקום, כזה היה אופיו של הכוח-הלוחם אשר עמד לימינם של השליטים המקומיים, מבית בני-טוביה הידוע — ברצועת-ספר שבין עבר-הירדן היהודי⁷ לארץ-עמון, בחבל בר-תה, היא צור — ושהיה משולב במער-כות הכוחות התלמיים שבדרום-סוריה (היו אלה — בהתאם לטיבו של חבל-הספר בו שכנו — בראש וראשונה פרשים, ובו שירתו הם את השליט היהודי המקומי ואת השליט העליון שבאלכסנדריה).

כנראה היו קיימות בארץ גם מושבות מקדוניות-יוניות בעלות צביון צבאי — שדמה אולי יותר לאופין של מושבות כאלו שבסוריה — ואל ענין זה עוד נשוב, ביתר פירוט, בשלב מאוחר יותר. אך נראה, כי את הגרעין העיקרי של חיל-המצב התלמאי ב"סוריה-ופיניקיה", היוו בכ"ז יחידות שכירות — אולי בצירוף עם יחידות מצבא-מצרים העיקרי, ש"קיימו את תורן" בשירות ספר⁸ (לפי כמה רמזים ניתן להסיק כי אף ריכוז-הגייסות שהיה מצוי — מכל מקום, ערב כיבושה הסופי של א"י ע"י הסלבקים — בגבול שבין מצרים לסיני, במחוז פלוסיון, ואשר, יחד עם היותו הפיקוד-הצבאי החשוב שבמצרים, היה את המשענת הראשונה לחיל-המצב שבארץ-ישראל — גם הוא תורכב, כנראה, מצירוף דומה של יחידות שכירים ויחידות מצבא-מצרים העיקרי). על כל פנים, העובדה שבראש חיל-המצב זה עמדו דוקא מפקדים-ראשיים מבני חוץ — לארץ — יש בה כאילו אישור להנחה בענין חשיבות חלקם של החילות השכירים-המובהקים בתוכו. בשנת 221 לפנה"ס שימש כמצביא תיאודוטוס איש-אטוליה, הסטרטגוס (דהיינו, מפקד ומושל כאחד) של חילת-סוריה התלמאית. הכוחות שעמדו לרשותו לא היו, כנראה, גדולים ביותר; אין להניח כי ממשלת אלכסנדריה, באותה תקופה — עם עלייתו לשלטון של המלך הצעיר תלמי-הרביעי (המכונה "פילופטור"), אשר רדף תענוגות והיה אדיש ביותר לעניני מדי-ניות-חוץ ועצמה-צבאית — היתה עשויה לשגר לו תגבורת ניכרת כלשהי (ומה גם שכמעט ולא היה

מפה 2

(7) "פראה", כנינוי היוני, פס לא-רחב-ביותר בגדת-המזרח של הירדן.

(8) יתכן כי אישור לאופיו השכיר-הזר הבולט של חיל-המצב בחילת-סוריה ניתן לראות בכתובות ובדמויות-החיי-לים שבבית-הקברות הצבאי ליד צידון מאותה תקופה, אשר אפשר מאוד כי הקבורים בו נמנו על צבא התלמיים.

צבאות ניכרים: מערבי, בבקעת-החוף הצרה; מרכזי, בין שני הרכסים; ומזרחי, בפאת הרמה המדברית. באחרון, דלות היו, אחר-הכל, האפשרויות למסעו של צבא גדול — הגם שאפשרית היתה פשיטה, לשם לכידת דמשק⁹. אכן, המצב לגבי הנתיבים ה"מערבי" וה"מרכזי" שונה היה.

ויצויין, כי שם היו מצויים, ברכס הרי הלבנון, כמה מעברים בכיוון מזרח-מערב, אשר איפשרו במידת-מה למגן (ולעתים — אף לתוקף) את המשחק האופרטיבי של החלפת ציר, של העתקת מרכז הכובד של הכוחות, וכיו"ב. אולם על פני אחד משני נתיבים אלה, בעמק-החוף, היה במציאותן של הערים הפיניקיות הלא-קטנות, אשר בדרך כלל היו נאמנות לבית-תלמי, כדי להכביד על התקדמותו של צבא סלבקי — לפחות כל זמן שטרם הביס את כוחות-השדה המצריים. ולא עוד, אלא שכאן עשוי היה גם ענין העצמה-הימית למלא תפקיד, ומן החשובים ביותר.

* *

א ותם הימים היה, אמנם, לממלכת-סוריה צי לא-מבוטל; אך קיים הרושם כי קרנו עלתה מחדש רק בהדרגה, במהלך שנות מלכותו של אנטיור כוס-השלישי. כי זאת לזכור: על אף מימדיה הגיאוגרפיים הענקיים של מלכות-סוריה ("אסיה"), היה מרחב חופיה המפותחים זעום עד מאד, יחסית, באותם הימים, בעלות אנטיור-השלישי למלכות. התלמיים נקראו "מלכי מצרים"; אך הם שלטו — נוסף על מצרים, קירינאיקה והאי קפריסין — לא רק ברוב-רובו של החוף הפיניקי, על מסורתו הימית ויכולתו להקים ציים, אלא אף בחופי דרום-מערבה של אסיה-הקטנה, בחלק מעריה של יוניה ובחלק מאיי הים האיגאי (ואפילו בחלקו של חוף תרקיה שבבלקן). גדולה מכל (אף מבחינה אופרטיבית-יבשתית ישירה) היתה העובדה כי מאז שנת 246 לפנה"ס, בתחילת "מלחמת-סוריה השלישית", החזיקו המצרים אף בעיר סֶלְבִּיקִיָה שבשפך האורֶנטוס — דהיינו, בנמלה של אנטיוכיה בירת סוריה, שהוא מוצאה היחיד לעבר הים. מסתבר, כי לשליטה סלבקית ישירה כמעט ולא שרדו בימי-התיכון אלא חופה של קיליקיה והרצועה הצפון-נית ביותר של החוף הפיניקי, כולל את לאודיקיאה

(9) באם אותה עיר, שבעלותה נתחלפה זה כמה פעמים, נמצאה אז בידיהתלמיים, כפי שניתן לשער מכמה ציורים ומסיבות.

(לטקיה של ימינו, כנ"ל) — ומספר ערים בחוף המערבי המרוחק של אסיה-הקטנה. קשה להניח כי למצב דברים זה לא היתה השפעה על כוחו היחסי של הצי הסלבקי, לעומת עצמת-הים התלמאית, אשר ינקה ממסורתן של שלוש אומות-ים גדולות של העולם הקדמון (המצרים, הכנענים, היונים) ואשר הוטל עליה לקיים ממלכה שהייתה-היכון היה ימה הפנימי, ממלכה שהים טבורה ומקשרה. היתה זו עצמת-ים מטופחת, אשר אם גם ידעה מפלות במערכות-ציים — רבים היו מקורותיה, ורבה יכולתה (בין השאר יצוין, כי קוימו במצרים גם יחידות מיוחדות של "חיל-רגלים ימי" — נוסח ה"מרינס" שבזמננו).

באורח-המלחמה של התקופה קיים היה קשר ישיר בין מבצעי-היבשה שלאורך חופי-ים לבין פעולות הציים. במצבים אלה היו הציים מופיעים לעתים קרובות כצמודים אל צבאות-היבשה — ומסעותיו המאוחרים יותר של אנטיור כוס עצמו לכיבוש הארץ סיפקו דוגמאות בולטות לכך.

* *

ב ראים הדברים כי במסע ראשון זה לא הרגיש אנטיור כוס את עצמו חזק למדי בים עד כדי התמודדות ברצועת-החוף הצרה בצירופם של הצבא והצי התלמיים. ולתיאודוטוס היה, כנראה, היסוד לחשוב, כי לפחות בהתחלה, עד שיזכה אנטיור כוס להצלחה ניכרת ראשונה, ינוע מסעו באפיקו של ה"קניון" הטבעי העמוק שבין הלבנון למול-הלבנון. ואכן כאן ריכוז תיאודוטוס את תכונתו להגנה.

לפי פוליביוס, היתה אותה רצועת-עמק פורה, "בקעת-מאסיאס" — במקום, בו נהיתה בלא-רהכי צרה ביותר — חצוייה ע"י בריכה (או אגם) וביצות, "מקום בו קוצרים את קני-הסוף הריחני". משני עבריו של מכשול טבעי זה, שהשתרע במרכזו של המיצר, נמצאו, בינו לבין רכסי-ההרים שמעבר-מזה ושמעבר-מזה, שתי נקודות בצורות, אשר נראה כי שכנו בנקודות טופוגרפיות נישאות: גֶרָה במזרח — וברֹכִי במערב¹⁰. כל אחת מאלו שלטה על נתיב המוליך, דרך אותה זרוע-של-מיצר, או מיצר-משנה, ומגמתו חיונית: ליד גֶרָה — הנתיב המוליך דרום-מזרחה, המפציע בין ההרים אל דמשק — ומשם אל

(10) לפי האב אָבֶל (Père Abel) היתה משמעות שמה של זו האחרונה "מלכות", או "רשת" — כינוי קולע למדי; ויתכן ומוצאו מסתבר במשהו ע"י מציאותה של רשת אפיקי-מים ותעלות המתחצים-אהדדי כבלוח-אשקוקי, אשר ניכרת יפה אף במפות של זמננו, ונראה כי נתקיימה אף בעבר הרחוק.

הדרך מאותה עיר חשובה אל ערי-עבר-הירדן (בעיקר אל פילדפיה, היא רבת-עמון, שהיתה כנראה מרכז שלטון תלמאי ומעוז-צבא, בעל חיל-מצב ניכר), ואילו ליד ברוכי — המסילה לעבר הדרום, בכיוון המוצא מן ה"פרוזדור", ואל שערי ארץ-ישראל הנפתחים כלפי עמק-החולה.

ניתן איפוא, לומר, כי המצב הטופוגרפי של הגזרה בה בחר תיאודוטוס לכינון מערך-ההגנה, והמתואר ע"י העדות ההיסטורית, היה מקביל למדי לאותם מיצרים החוזרים-ונשנים גם דרומה יותר, בהמשכה של אותה בקעה המפלגת לשתיים את סוריה ואת ארץ-ישראל לכל אורכן מצפון לדרום; למשל, במידת-מה, בבקעת מרג' עיון¹¹; או — בהקבלה רבה עוד יותר של תנאי גיאוגרפיה וטבע בבקעת הירדן-העליון, באותו קטע בו נמצאים אגמה וביצור-תיה של החולה.

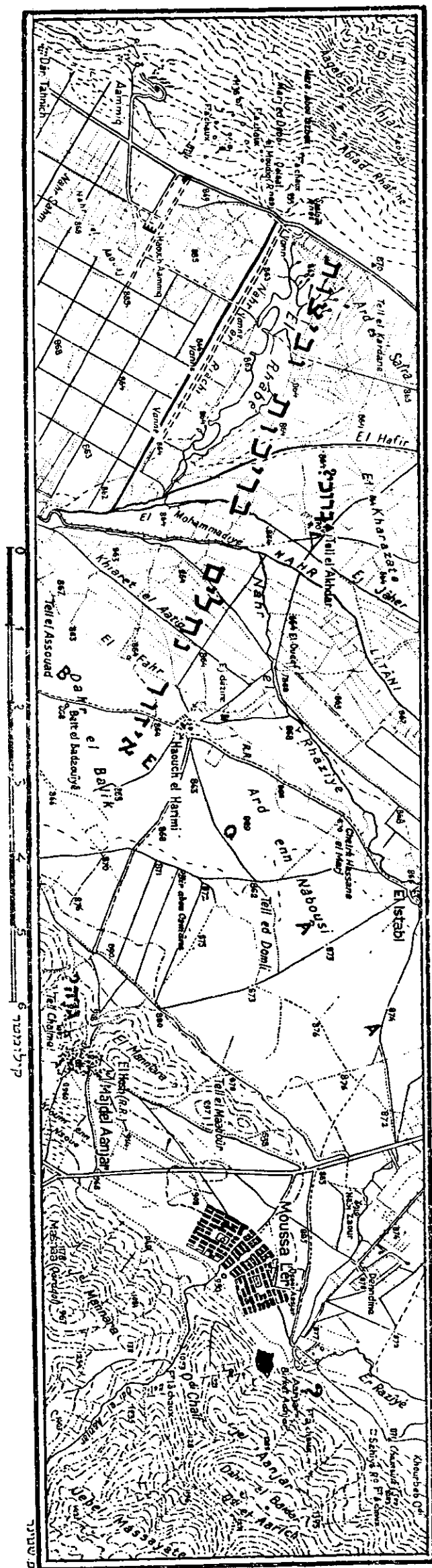
אכן, תיאודוטוס לא הסתפק ב"ביצורי-טבע" אלה; ויש לשער כי אף יחסי-הכוחות הצפויים הניעוהו לא לסמוך על הללו יתר-על-המידה. בגזרה שבין המצור דות הנ"ל, אשר שימשו "עוגנים" לשתי כנפות מערכו, חיזק הוא את מכשולי-הטבע ע"י הקמת קרמבוצר (חפירת-מגן עמוקה, וגדרות-קלונסאות איתנים) — ברוחים שבין מכשולים אלה, ויתכן כי גם מאחרי המחסומים הטבעיים, למקרה שהאויב יש-כיל לעבור על פניהם ולצלחם. ומאחרי קרמבוצר זה הציב את כוחותיו (על כל פנים, את אלה שלא נצטרך להם להבטחתם של נתיבים אחרים בפני נסיון אפשרי של האויב לעבור בהם).

מערך-מוגן כזה לא היה מן הדברים הרגילים ביותר במלחמות אסיה ויון, אם כי גם לא היה ללא-תקדים. כרגיל במקרים כאלה (וביחוד לפני הופעת

11) אמנם עיקר ההקבלה כאן הוא בשליטה הרבה ששולטות עמדות-ההרים שמשני עבריה על בקעה זו, הצרה עוד יותר — אך גם כאן למדו גייסות תוקפים (האוסטרים, ביוני 1941) את הקשיים הפרוכים בפריצה דרך "פרוזדור" מעין זה, כשההר בידי היריב.

→ מפה 3. "מערך גרה-ברוכי" על רקע המציאות הטופוגרפית של ימינו.

על אף תמורות הזמן — אשר נתבטאו מעל לכל בעורק-יתחבורה (מסילות-ברזל, כבישים) המופיעים עתה במפה — נשארה המסגרת של מציאות גיאוגרפית באזור הבקעה אליו מיוחס תיאורו של פוליביוס, ביסודה, ללא שינוי ניכר (פרט לברכה שנתייבשה). הציון למקומה של ברוכי הקדומה, בתל-אל-אחדר ("הגבעה הירוקה"), ניתן כאן לפי זיהויו של האב אביל. זיהויו את מקומה של גרה (בענג'אר — "עין-גרה") ע"י סימון-שאלה; ואילו לבעל הסקירה נראית יותר מגידל-ענג'אר ("מגדל עין-גרה") כמקום הסור-פוגרפי שהלם ביותר את הנדרש מה"משען הימני" של מערך-החסימה, הסבעי והמבוצר.

ארטילרית-שדה רבת-כוח, העשוייה למחוז את הבי-צורים ולפתוח את הדרך בפני חיל-הרגלים (התוקף) ניסה אנטיוכוס את מזלו תחילה בגזרה אחת של החזית-המבוצרת ואח"כ בגזרה אחרת: שמא יעלה בידי פלגה מסתערת של צבאו לגבור על המכשולים ועל קליעי המגנים וזין-המגע שלהם, ולפרוץ את הקו באחת הגזרות — ואז, ממילא, יטול הדבר מן הקו כולו את ערכו ויאלץ את היריב לנסיגה מתוכו ולהיערכות מחודשת, בשדה פתוח (אם במקרה המתור-אר כאן — בצד אחת ממצודות-האגף). אלא שהדבר לא עלה בידו. אין ידיעות בידינו אם היתה לרשותו של אנטיוכוס אותה שעה „ארטילרית-שדה“, של מכונות-הטלה מכניות (פליסטות וקטפולטות), כפי שהיתה בשעתו לאלכסנדר מוקדון, שידע להפעילה בזריזות טקטית ובתכליתיות מפתיעה (במסעו נגד השבטים האיליריים — באלבניה של היום, ובשעת חצית הנהר יאכסרטס, הוא סיר-דריא, בהתנגשו בשב-טי הנודדים ה„סקיתיים“); ואם כן — האם היה במכשירים כאלה כדי להשפיע במידת-מה על מהלכו של קרב בתנאים המיוחדים שתוארו כאן. אולם זאת ידוע, כי לא אחת ולא שתיים ניסה אנטיוכוס, כאמור, את מזלו — ואבידותיו בהתנגשויות אלו עלו בהרבה על אבידות יריבו, דבר שאינו מצריך הסבר מיוחד, בהיותו תוצאה ישירה של מסיבות ההתנגשות. איגוף טקטי — היה בלתי אפשרי. לאיגוף אופרטיבי ולשי-גור שדרת-גייסות מקבילה באחד מצירי-ההתקדמות האפשריים האחרים — לא הספיקו, כנראה, הכוחות; ואולי — גם הזמן. מחזית-המזרח, מגדות-החידקל, הגיעו ידיעות חמורות, על מפלת מצביאו של צבא-המלך, כסנואטס איש-אכאיה, בפני האחשדרפנים המורדים. היה הכרח לרכז לשם את הכוחות, על-מנת להשיג הכרעה בהקדם, ולמנוע בעד הזדעזעות כללית של הממלכה. המלך-הפולש הצעיר החליט, איפוא, לא להסתכן באבידות נוספות, המחלישות עוד יותר את צבאו, ולסיים את מסעו הראשון בויתור: להשלים עם האבידות שכבר סבל, לסגת — ולהעריך למסע במזרח.

האופי המצפוני: גורמים ומניעים,

מקורות-יניקה והיקשים היסטוריים.

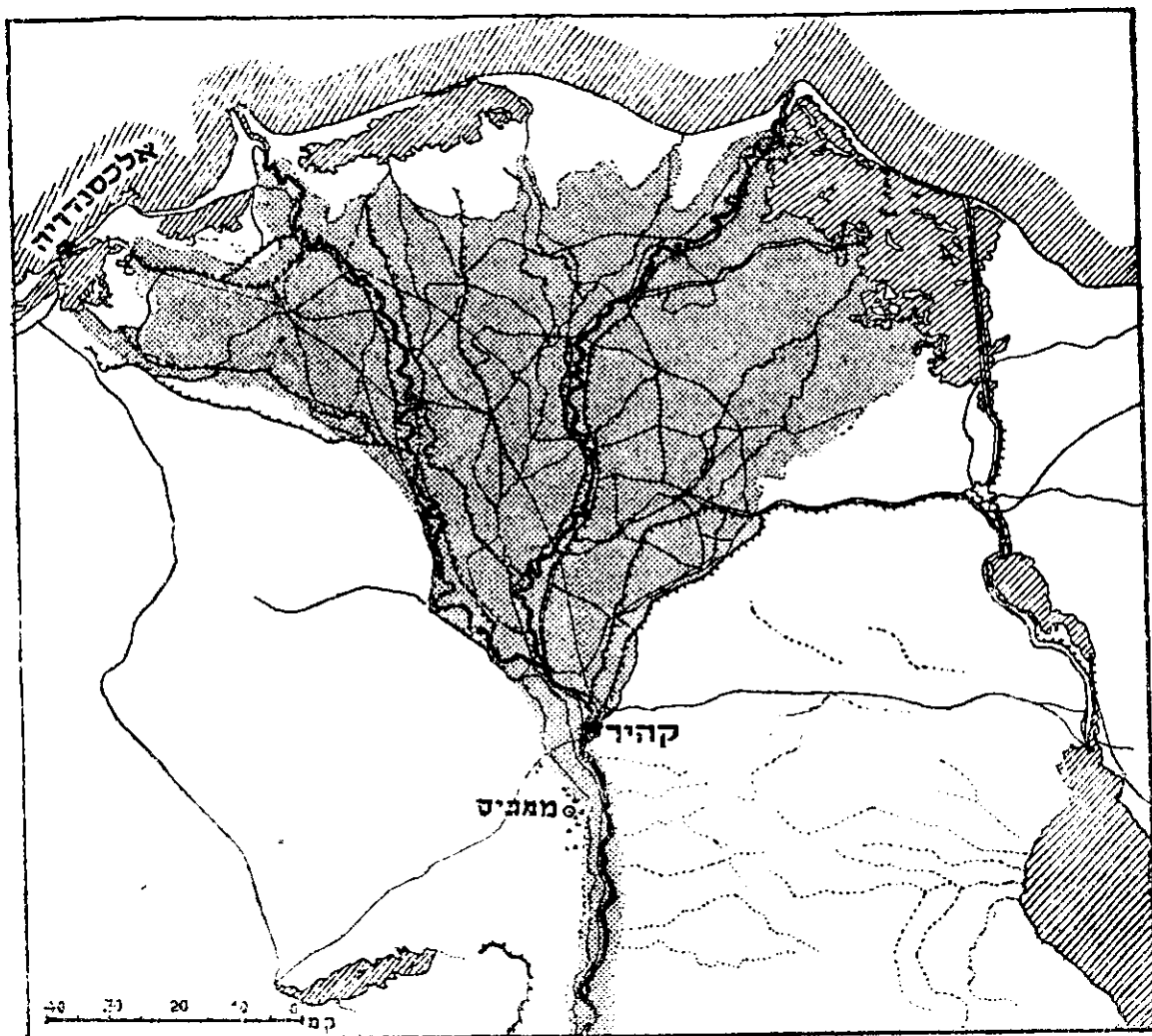
עם כל צמצומן היחסי של ידיעותינו על מהלך התמודדות זו, מזדקרים מתוכן כמה קוים איפייניים, ונקודות הקבלה והיקש, שיש בהם כדי לאלף.

המסגרת הכללית של האסטרטגיה הסלבית בשנת 221 גזרה על מסע-המלחמה לחילת-סוריה כי יהיה,

אמנם, מסע תוקפני, אך בעל עצמת-כוחות — ואורך-נשימה — מוגבילים. בזה — קיצצה ממילא את כנפיו. יתכן כי מילאה כאן תפקיד התקוה להשגת אפ-ת-ע-ה: אם לא אפתעה אופרטיבית בשדה (לצפות לכך — לא היה יסוד), הלוא לפחות אפתעה שתגרם למצרים מבחינת חלוקת כוחותיהם אותה שעה, וקושי במתן תגבורת מהמטרופולין המצרית (ויתכן מאוד כי יד שיקולים פוליטיים היתה באמצע). משנתחלפו התקוות לאפתעה מעין זו באפתעה טקטית (או — טכנית-ביצועית) מצד היריב — ניטלו סיכוייו של המסע, ובא ההכרח לדחות את ההכרעה בחבל-ארץ זה, עד לאחר ההכרעה במזרח.

מן הצד המצרי היתה זו מערכת-אשהיה-והדיפה אופיינית; מעשה-סייף, הבולם את יריבו ב„מרחק-סיף“ מעצמו. אין להתפלא ביותר על כך כי צבא אנטיוכוס (אשר מזגו של מצביאו הצעיר לא תמיד איפשר, אולי, למפקדיו להשיא לו את העצה התכליתית ביותר) לא השכיל לגבור על המכשול המשולש: נתוני-הטבע, תחבולות-הביצור והכוחות-היריבים.

בעצם, צעדו כאן המצרים בנתיב-טקטי שלגביהם היה בדוק ומקובל, ואשר היו לו שורשים במסורתם הצבאית של הגייסות התלמאים (ויתכן לומר — אף בזו של צבאות-פרעה, קודמיהם). בכוחה של טקטיקה מיוחדת זו, שלא היתה שגורה ביותר בצבאות האחרים של התקופה, כבר זכו פעמיים, עוד בימיו של תלמי הראשון, להכשיל צבאות-פולש אדירים, אשר עלו על המגנים בעצמה ובמספר. היתה זו טקטיקה אשר הולידה, בעצם, תנאיה הגיאוגרפיים של ארץ מצרים. כי כזאת קרה בשנת 321 לפנה"ס, עת עלה העוצר של מלכות-אלכסנדר, פרדיקס, בראש צבא-הממלכה על מצרים, כדי להכניע את האחשדרפן הממרה, תלמי. הלז התחפה, בראש גייסותיו המקדוניים ושכירי היוניים, מאחורי זרועות הנילוס והת-עלות הגדולות. הוא ניצל את פני השטח מרובי-הביצות והחצויים ומבוטרים על-ידי עורקי-מים לרוב, כדי לכבול את חופש-תנועתו של פרדיקס, והכשיל בפעם בפעם את נסיונותיו של הלז לצלוח את המכשולים הטורדניים. הוא הדפו, תוך כדי כך, בשני קרבות שבהם נגרמו לפולש אבידות מרובות — ליד „הומת-הגמלים“ שהוקמה בפאת-המזרח של דלתת-הנילוס, ולפני מפיס, בירתה העתיקה של מצרים, ששימשה מעוז-משען לדלתה מקצה הדרומי — ולב-סוף הביא את צבא פרדיקס לידי דכדוך-נפש ורוגז כה מרובים, עד כי פרץ מרד גלוי בו קיפח העוצר פרדיקס את חייו. התוצאה מכך היתה לא רק נסיגה

מפה 5. זירת ההתגוננות נוסח-מצרים

חה נכשלו ופגעי-האספקה החלו נותנים את אותותיהם בצבא הפולש. שליטה של אסיה נאלץ לסגת. וכאן יצוין: נסיונות אלה, בימי תלמי-הראשון, קרו ונשנו אף בדורות מאוחרים יותר. כך קרה, למשל, במסיבות דומות למדי — במסעי-המלחמה של הצלבים, שעה שניסו לחדור למצרים — הן במאה הי"ב והן במאה הי"ג.

ענינו של הקורא, איש ארץ-ישראל, בדוגמה זו של הפעלת טקטיקת-ההגנה האופיינית לתלמיים ע"י תיאודוטוס איש-אטוליה — ובהצלחתה — אינו נובע רק מסמכותה הגיאוגרפית לתחומי הארץ — או מכך שהיא נתרחה בבקעה העשויה לשמש לכל פולש פרוזדור-גישת טבעי אל שרי-הצפון של הארץ — או אף מזה, שהנתונים הטופוגרפיים הקבילו להפליא לאלה המצויים בעמק-הירדן העליון. כי נוסף על כל אלה, היתה כלולה במעשהו של תיאודוטוס גם הקבלה היסטורית-צבאית — ושמה גם לקח מנחה? — למעשהו של אלכסנדר ינאי, מלך יהודה, כעבור קרוב למאה וארבעים שנה. הלז הקים, כידוע, בעמק-החוף של השרון הדרומי, לאורכו של הירקון, או בסמוך לו, קרמבוצר — אשר הכיל אף הוא תעלה ומכשולי-

צבאית, אלא גם תמורה מדינית, בגבולותיה של מלכות-אלכסנדר בכללותה. בטקטיקה הגנתית זו, הנעזרת במכשולי-מים ובתוספת-ביצור והמסתיימת מדי-פעם בהתקפת-נגד מקומית, נתנסו הכוחות התלמיים בשנית כעבור חמש-עשרה שנה תמימות, במוצאי שנת 306 לפנה"ס. ה"סומא" — שכבר הכריז עצמו למלך ול-יורשו של אלכסנדר — ובנו דמטריוס פוליאורקטס, ריכזו בצפון-סוריה צבא עצום (למעלה מ-80.000 איש רגלי, כ-8.000 פרשים, ו-83 פילים). דמטריוס, אשר אך זה הכריע את גייסותיו של תלמי בקפריסין והשתלט על האי — לאחר שהיכה והשמיד את הצי הלגידי הגדול, במערכה ימית (או — "חופית") ליד נמל סלמיס שבקפריסין — הקים עתה גם צי-מלחמה וצי-תובלה אדירים, אשר הוטל עליהם להקל על הצבא העצום את בעיית האספקה, במסעו על פני מדבר סיני ובהי-אחזותו הראשונה בגבול מצרים. לאחר תקלות-ים וטבע שונות, שאין מקום לפרטן כאן, הגיע לבסוף צבא בית-אנטיגונוס לידי מגע עם יריביו. יתרון-העצמה היה לצדו. אך קרה-ההגנה של תלמי, שנתבסס בעיקר לאורכה של הראשית שבזרועות-המזרח של הנילוס, "זרוע-פלוסיון", עמד איתן בפני נסיונות צליחה: פעולות-החדירה של הצי בכמה מפיות הדל-

עץ (ואף מגדלי-עץ); הכונה היתה לכונן רצועת-מגן רצופה, מן ההרים ועד לים, על-מנת למנוע בעד אנטי-כוח הי"ב מלפרוץ דרומה. אכן, נסיון זה של טקטיקת-הגנה "תלמאית"¹² עלה בתוהו. את בחינת המסיבות, אשר יתכן שהצמיחו תוצאה זו — השונה מהישגו של תיאודוטוס — יש להניח להודמ-נות אחרת. מכל מקום, זוהי הקבלה היסטורית מעב-ינת, גם משום שישנה בה, אולי, עדות לסיגול לקח טקטי ממלחמות הדיאדוכים והאפיגונים ע"י מצבי-איה של מלכות-יהודה המחודשת, וגם משום שהיא מבליטה את מציאותן בארץ של רצועות-שטח, שבמ-סיבות מסוימות עשויות הן לכינון קוים-מבוצרים רצופים. עם זאת, יש כמובן בנסיונו של אלכסנדר ינאי כדי לשמש אזהרה, בפני כל הפרזה באפש-רויותיה ובחוסנה של "טקטית-קור-מג'נור". "קור-מג'נור" עשויים להביא תוצאות חיוביות במסיבות מסוימות בלבד: אם בתקופות בהן מצב התפת-חותן של הטכניקה והטקטיקה (הפסיכולוגיה) של הצדדים-הלוחמים מקנה לקוים אלה חסינות יחסית, שאינה מצוייה בתקופות אחרות; או בצירופי-נתונים אופרטיביים וטופוגרפיים המניחים למגי-נים — למשך זמן ידוע, ועד שיחול שינוי באותו צי-דוף-נתונים חולף — את האפשרות לנהל משחק הגנתי "תלמאי" בהצלחה.

* *

הקבלות בסוגיית "קור-מבוצר":

בראש-וראשונה ה"קוים" הבצורים, אשר כה נתפרסמו במלחמות מערב-אירופה בסוף המאה הי"ז ובראשית המאה הי"ח (בעיקר בגבולה הצפוני של צרפת, בארצות-השפלה, בדרום-מערב גרמניה), סיפקו דוגמאות לא-מעטות הן של דרך-בצרון, והן של התנהגות-טקטית של המגן אשר היו "תלמאיות" לחלוטין (כמובן, תוך שכלול הטכניקה, והפעלת נשק-האש).

אכן, מלחמות-קוים" אלו הן שסיפקו אף אחדים מהמופתים השנונים ביותר לעקיפתם האופרטיבית, ולפריצתם הטקטית ע"י גייסות הצד התוקף. ודי להזכיר כאן את המעשה, שהיה אולי השנון וה"אמנותי" שבכל אלה — מבצע ההתגברות, בדרכי תמרון על קו NE-PLUS-ELTRA שבוצע בהנהגתו של מרלבורו, באביב 1711, אך מצויות גם כמה וכמה דוגמאות

(12) לאלכסנדר ינאי היה מגע ישיר במפקדים שנת-חנכו באסכולה הצבאית התלמאית ובמסורתה: — הן מגע בשדה-הקרב (כששילם "דמילימוד" רבים וקשים בעד אי-הערכת חריצותם הטקטית), והן מגע ידידותי עם המצביאים היהודים שבצבא-קליאופטרה המלכה.

לפריצת קוים כאלה, שנמצאו ארוכים מכדי היכר-לת להגן עליהם בפועל.

בתקופה יתר מוקדמת — כמה מן הקטעים של ה"לימס" המבוצר הרומאי — אשר יש ועמד — יש ונעקף או אף נפרץ (על הרהיין ועל הדנובה; בבריטניה; בבסרביה; על הפרת; ובספר של ארץ-ישראל).

הקו "מן הים ועד להרי שביצריה", בחזית-המערב. בשנות 18-1915, שלא נמצאה הדרך לעקפו — ואף לא להבקיעו לעומק — כי אם רק להדפו בהדרגה, בדרך של פריצות, ו"הזזות", מוגבלות.

"קור-מג'נור, ב-1940 — שנעקף, בעיקרו של דבר, באמצעות גזרת-חנית לא-בצורה.

"קור-מג'נוריים", ברצועת הספר הדרומי של פינלנד, בלשון-היבשה הקארלית, אשר עקיפה אופרטיבית כלפיו (מצפון לאגם-לדוגה) לא עלתה בידי הרוסים — ובסופו-של-דבר נפרץ חזיתית, בהתקפת-מחץ מרוכזת. מבחינה רחבה יותר, ברמה האסטרטגית, הדגים מסעו של אנטיוכוס משנת 221 לפנה"ס לבקעת-הלבנון כמה מהתכונות — והציוויים — האופייניים למצב הקרוי "מצב של פעולה לפי קוים פנימיים", בו היה נתון אז המלך הסלבקי. הוא העיד על החשיבות (ברוב המקרים — ההכ-רח) של החלטה ברורה, במצב מעין זה, באיזון מזירות-הפעולה לרכז את עיקר הכוחות — ובאיזון מהן להסתפק במשימות אבטחה, הדיפה או אשהיה. במלים אחרות, הוא הדגים את ההכרח בבחירה ברורה של המטרה הראשית — צורך הכלול לאמיתו-של-דבר בעקרון-מלחמה נודע, שיש ומכנים אותו "דבקות במטרה", ויש ומסתפקים לגביו בציון — "המטרה". וכמסקנה מכך — הודגשה דגש-יתר התביעה הנ"ל לריכוז המאמץ, במגמת המאמץ-העיקרי.

המונחים האופרטיביים והביטויים מתחום עקרונות המלחמה וכלליה שבהערות אלו נקוטים לפי הלשון-הצבאית של זמנר-אנו. אך חיוניותם במעשה-המלחמה הורגשה למדי גם אז — במבצעים שמי-לפני אלפים ומאתים שנה.

* *

מסע ברוכי זה של אנטיוכוס-השלישי, בבקעה שבין הלבנון למול-הלבנון, לא היה, כאמור, אלא בגדר נסיון ראשון, פותח, בשרשרת מסעותיו בדרום-סוריה ובארץ-ישראל. נסיון ראשון זה — אמנם נסיון-נפל היה; אך אין ספק שהוא הצמיח לקח טק-טי, ומסקנות אסטרטגיות ואופרטיביות, אשר רישומם ניכר מאוד במסעי-המלחמה שבאו בעקבותיו, והביאו לידי חדירת הצבאות הסלבקיים אל תוך שטחיה של ארץ-ישראל גופה.

2. חלון אל-הים

אופורפן או קרונשטדט שבצד שפך האורונטס

המוצא לים — יש והוא מהווה את נקודת-המוקד של מבצעי-מלחמה; ויש והוא משמש אף כח כליתם עצמה. כך — במלחמותיו של פטר-הנריכל, מלך רוסיה; של פיליפ, מלך-מוקדון אבי-אלכסנדר; במאמצי הצפוניים, במלחמת האזרחים האמריקאית לפתוח לעצמם מעבר בשפך-המיסיסיפי; ועוד.

ניתן איפוא לומר כי מבחינה אסטרטגית, גם הפעם כבשנת 221 לפנה"ס, נמצאו אנטיוכוס וצבאו נתונים בין שתי חזיתות; הגם שהפעם היתה "החזית השנייה" (שנמצאה עתה לא בצפון-מזרח, כי אם בצפון-מערב) יותר חזית-בכוח מאשר חזית-בפועל.

פשר ולקח שנת 221 לפנה"ס השפיע על אנטיוכוס ויועציו בבחירת הזמן לפתיחת מסע-המלחמה. כי עוד בטרם בוא האביב של שנת 219 לפנה"ס קרא המלך לגייסותיו, וכינסם ופקדם באפמיאה. אך עדיין חסרה ההכנה דו-שית טתית. רק עתה, לאחר כינוס הצבא, החלו ההת-יעצויות המכריעות — כיצד לנצל את טיבה ואת תנאיה של ארץ סוריה-הדרומית? מה הן ההכנות הצבאיות הנוספות שיש עוד לנקוט? מה יהיה הסיוע אשר יידרש מאת הצי? וכיו"ב. עד כמה היו הדברים, מבחינה זו, בלתי-בשלים עדיין, מעידה העובדה, כי בהתיעצויות אלו הופיעה — ואף נתקב-לה — הצעה בדבר מפנה מוחלט בכל התכונה האופרטיבית.

הצעה חדשה זו, אשר שמה קץ לכל המהלך הקודם של מחשבות והכנות, אמרה לכאורה דבר פשוט מאוד: יש משום חוסר-תבונה ברצון לספח את חילת-סוריה, ובעריכת מסע לשם, כל זמן שבידיהם של כוחות-התלמיים נמצאת סלבקיה עצמה, זו שבשפך האורונטס, נמלה הטבעי והיחיד של אנטיוכיה הבירה, מבוא ישיר וקל אל לב הממלכה, אל ה"פנים-דפנים" שלה; כי, כפי שכבר צויין לעיל — שעה שדובר על מידת שליטתה של מלכות-אסיה על חופיה — ישב בסלבקיה מאז שנת 246 לפנה"ס חיל-מצב מצרי, ובאמצעות "ראש-חוף" כה משובח, נקל היה לצי המצרי להעלות בקרבתה הבלתי-אמצעית של בירת אנטיוכוס, ותחת

בשלהי שנת 221 לפנה"ס רוכז הצבא הסלבקי רוב-ככולו כלפי המזרח, להיאבקות מכרעת בסטרפיים (הם האחשורפנים) המורדים. שנת 220 לפנה"ס ראתה את נצחוננו של אנטיוכוס, ממזרח לחדקל, על מולו, החשוב שבמורדים; עתה הוחזר זר על-נקלה שלטון המלך במחוזות מדי, פרס ובבל. ע"י מסע נוסף, על פני הרי זגרוש הקשים, עלה עוד בידי אנטיוכוס לשפוך את מרותו גם על מדינת אורביג'אן ("אטרופטנה", באותם הימים), שמלכה ארטבון היה נצר שושלת אשר שלטונה לא נפסק שם עוד מלפני כיבושיו של אלכסנדר מוקדון (ש"פסח על ארץ זו"). עתה נתפנה אנטיוכוס להזמשת מלחמתו במצרים. הוא גמר אומר להתמיד בתכנית זו, ולא לנטשה. וזאת על אף הידיעה החמורה כי שאר-בשרו, אכאז — אשר כסטרפיה-המלך שלט, מסדרס שבלודיה, על מערב אסיה-הקטנה — החליט לשים עטרת-מלכות על ראשו-הוא, מתוך תקוה להבי-נות מהמרד נגד אנטיוכוס (או נגד וזיריו ושלמיו) אשר פרץ זמן-מה לפני כן בקרב מגוייסיה ותושביה של קירסטיקה. למרד זה של הקירסטים היתה חשיבות ניכרת, וביחוד מבחינה צבאית, כי קירסטיקה היתה חבל נרחב למדי, במזרחה של סוריה-הצפונית, המאוכלס בעיקרו מתישבים מקדוניים-יוניים חקל-איים שישבו בכפרים — מקרה כמעט-יחיד בממלכת-הסלבקים, בה התרכזו, כרגיל, אוכלוסים כאלה בערים, ובאזורי-סביבתם; ומתישבים אלה, שמציאות-חיהם דמתה ביותר לזו של מקדוניה הכפ-רית, ארץ-המוצא שבאירופה, היוו, בדרך-הטבע, יסוד חשוב בפלג-המקדוניות שבצבא הסלבקי, זה חיל-הרגלים הכבד אשר שימש חוט-שדרתו ועיקר-אוננו של צבא-הממלכה הסדיר. אכן, אי-הרצון של גייסותיו הוא לצאת נגד אנטיוכוס, הביא את אכאז לידי כך כי לעת עתה הסתפק במסעות-ביזה נגד שבטי פיסידיה ההררית, הסוררים ולמודי-המל-חמה¹³; ומרד הקירסטים דוכא עוד לפני כן, תוך כדי הרג רב בחיילים המתמרדים. אנטיוכוס סבר כי ידיו פנויות עתה במידה מספקת לעריכת המסע נגד אחו-זות התלמיים.

(13) הללו, הם אשר סיפקו, כעבור מאה שנים ומעלה ליוחנן הורקנוס ולאכסנדר ינאי, שליטי מלכות-יהודה המחודשת, חלק ניכר מחייליהם-השכירים.

תהיינה רצויות. נימוקים אלה הכריעו. ניתנו ההוראות לעריכה מחודשת של הכוחות. מפקדו של הצי, דיוגנטוס, נצטוו להפליג (ודאי מנמל לאודיקיאה, שבמחוז העליון של ימינו — או מאחד מנמלי קיליקיה) אל חוף סלבקיה. הצבא, בראשותו של אנטיוכוס עצמו, יצא עתה למסעו מאפמיאה בכיוון הפוך, כלפי פנים ארץ סוריה, צפונה וצפון-מערבה, במורד האורונטס.

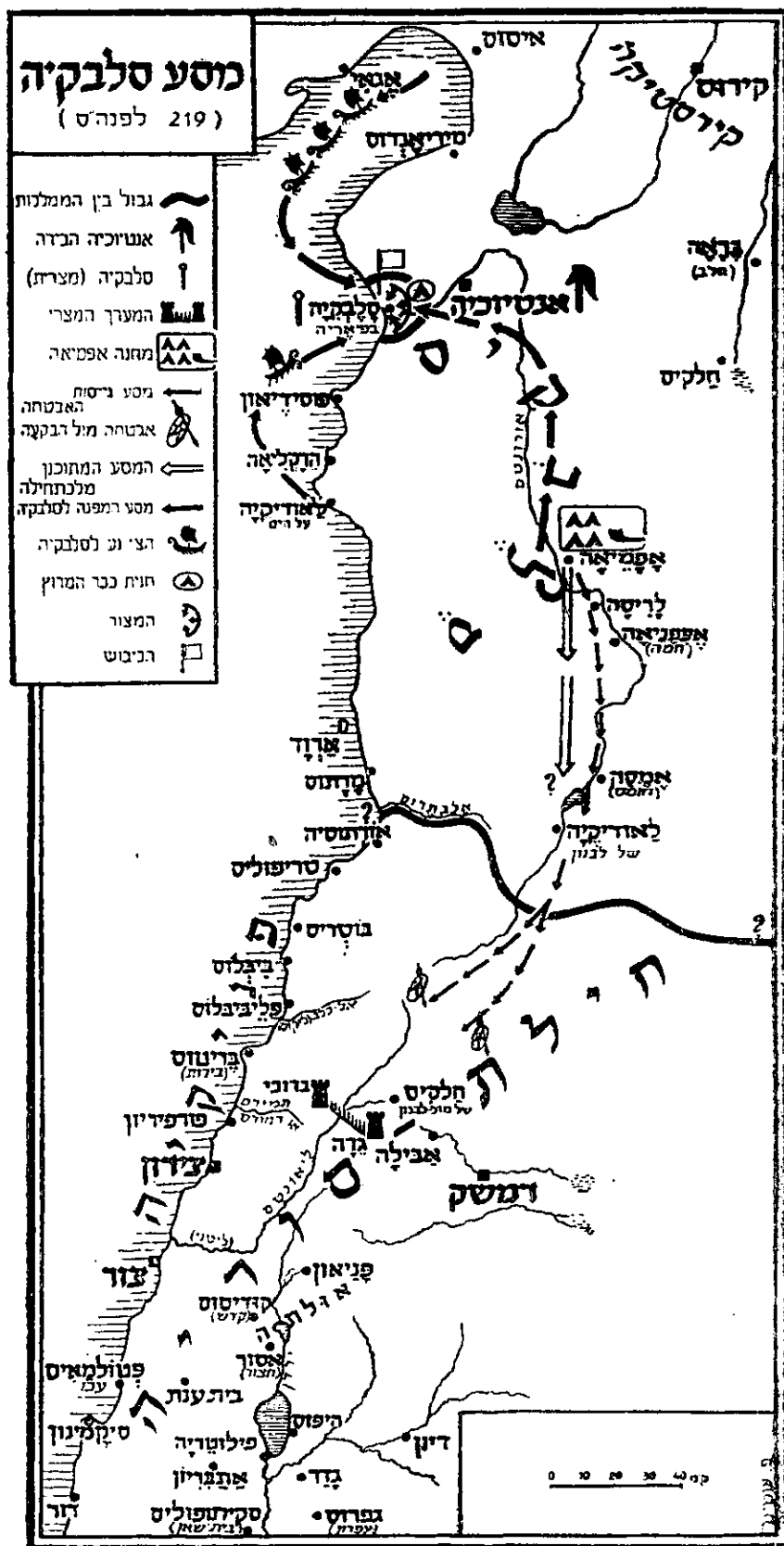
כך הודגמה, בלשון מושגיו של הזמן ההוא ובנוסף שיקוליו הצבאיים, חשיבותו של עיקר חיוני במלחמה: — זה המכונה „בסיס בטוח“ (או „בסיס מוצק“). כי ראשית מסעו המחודש של אנטיוכוס נועדה להשיג את שלמותו ובטחונו של הבסיס, של צפון-סוריה הסלבקיה.

אכן, גם בהגשימו תכנית חדשה זו, נאלץ אנטיוכוס עצמו לספק דוגמה נוספת לגזירת פיצול הכוחות, הנגרמת ע"י מצבו הבלתי-בטוח של הבסיס. את אחד ממצביאיו, תיאודוטוס המיולוס (אשר אין להחליפו באותו תיאודוטוס איש-אטוליה שפעל בשנת 221 לפנה"ס בצד המצרי) שיגר, בראש כוחות-צבא מתאימים, כלפי חילת-סוריה, וציווה עליו לתפוס את המיצרים שבין ההרים. אמנם, כלשון הפקודה, נועד הדבר לשמירת הדרך אל דרום-סוריה ואל ארץ-ישראל, שתהא פתוחה בפני אנטיוכוס; אך אין ספק כי בראש-וראשונה היה בכך משום הצבת אבטחה אופרטיבית מדרום. אשר ראו הכרח לקיימה שעה שהכוחות העיקריים יצורו על חיל-המצב התלמאי שבסלבקיה. היה זה מעשה של פיצול-כוחות, אשר תכליתו היתה לבטל, לעתים, את הצורך בפיצולים מעין אלה.

ה משימה החדשה — כיבושה של סלבקיה — לא מן הקלות היתה. מצבה הטופוגרפי של העיר, כפי שהוא מתואר ע"י פוליביוס ומתאשר בכלל, ובכמה פרטים אישור בולט ביותר, אף לפי מצב הדברים כיום, איפשר הגנה תקיפה עליה. בין הרמה שעליה נבנתה העיר לבין ההר הגדול קוריפאוס שמצפון לה¹⁴, הפריד גיא עמוק וקשה-מעבר. מדרום לעיר זרם הנהר אורונטס, אשר היה בעונה זו רחב

(14) הלא הוא מוסה-דג הנודע מספרו של פ. ורפל, רכסו הדרומי של ג'בל-אחמר שבימינו או, במפות בהן כבר מסומן השטח כשייך לתורכיה — קזילדג, שאינו אלא גירסה תורכית של אותו שם עצמו, „ההר האדום“.

כנפו של מבצר-בסיס לגידי זה, אף כוחות צבא-יבשה בעצמה ניכרת, משתחלית ממשלת-מצרים לשגר-רם. ואמנם, הוסיף בעל-ההצעה (שהיה, עצמו, יליד סלבקיה) ואמר, כי בסיס-מבצעים מצויין זה, כשהוא בידי המצרים, היה מאלץ תמיד את מלך סוריה, בצאתו למלחמה, להשאיר כוחות לא-מבוטלים להגנת בירתו ופנים-ארצו — ולפצל עקב כך את עצמתו אף בשעת התמודדות מכרעת בשדה. לעומת זאת, היה כיבושה של עיר-הנמל פותח אופקים חדשים בפני כל תכניות-מבצעים, בים וביבשה כאחד, אשר

מפה 7.

ציור 8. סלבקיה - נפי שנשתקפה מתיאורו של פוליבוס

ממזרח לעיר — לא היתה כמעט כל יכולת לכבשו. וזאת משום שאף עצם הבאת מכוונות-המצור אל קירבת חומות העיר, ושפיכת סוללות ודיקי-גישה בשביל אלו — היו כרוכות בקשיים כה גדולים.

אנטיוכוס ביקש ללכת בדרך של „פעולה משר לבת“ מצד אחד — בזכרו את אמרת-הכנף (ואורח המעשה) של פיליפ מלך מוקדון, כי „אין לך חומת-עיר שתהא גבוהה מכדי שיפסע מעליה חמור עמוס זהב“ — ניסה לשחד את ראשי העיר ואת מפקדי חיל-המצב; ואם גם נכשל בכך לגבי העיקריים שבהם, הרי קשר קשרים עם אחדים ממפקדי-המשנה. מאידך גיסא, ניגש גם להתקפה של ממש, שנתחלקה, בדרך-הטבע, לשתיים: זו שבחוף-הים, וזו שכוונה אל העיר העליונה. ההתקפה מעבר-הים, על הנמל ועל העיר התחתית, הוטלה באופן טבעי בראש-וראשונה על אנשי הצי, ואילו את העיר העלילית תקפו גייסות הצבא, שאותם חילק המלך לשנים: על זבפסיס¹⁶, מצביא מנוסה ויועצו הראשי במסע-חידקל, פקד לערוך את ההתקפה על שער-אנטיוכיה (השער המזרחי), ואילו על הרמאגנס — על אחת מחומות-האורך של העיר¹⁷. באותו זמן עצמו תקפו, בהתאם לנל, המצביא-על-הצי דיאוגנטוס, והמפקד ארדיס עם גייסותיו, את הנמל, את המספנות ואת העיר

ועשיר-מים למדי, בשאתו אתו את מי הלבנון — והוא נשא אתו הימה, בכוח זרמו החזק, את כל מי-השופכין, והשיירים, של אנטיוכיה-הבירה (כאן עשוי דמיונם של אנשי תל-אביב לשתפם בגורל בני-סלבקיה בימים ההם.....). על-כל-פנים, כזה הוא תיאורו של פוליבוס; ואילו בימינו, נמצא הנהר במרחק ניכר מאוד מחורבות העיר. העיר ירדה בהדרגה אל הים באמצעות סדרה של מדרגות טופר גרפיות ובלטיות-קרקע, וברוב צדדיה היתה מוקפת מצוקים וסלעים זקופים היורדים תלולות אל-מטה. סיכומו של דבר — הרושם הכללי דמה יותר לזה של מבצר הררי מאשר לעיר-נמל, ולו גם עיר-נמל בצורה. אך גם נמל היה, כמובן, בסלבקיה; ולידו — „העיר התחתונה“, אשר היתה מעין מדרגה נמוכה לעומת העיר העליונה. הראשית, בה התנוססו בתי-המקדש ובניני-הציבור המפוארים. עיר-תחתית זו השתרעה ברצועת-החוף המישורית; בה נמצאו השוקים, והיא היתה מוקפת חומה חזקה — אך ממזרח לה, מעבר פנים-הארץ, התנוסס המצוק, עליו נבנתה העיר-העלילית¹⁵. העיר הראשית, נוסף על בצרונה מידי הטבע, בוצרה גם היא בחומות-מגן משוכללות. מעבר הים היה קיים רק נתיב-גישה אחד אליה — מעלה מלאכותי, עשוי מדרגות, אשר נחצבו בסלע. מעלה-המדרגות זה נקטע מדי-פעם ע"י מיצרים ומפנים קשים. לכאורה היה זה מקום אשר לצבא אנטיוכוס — שקבע את מחנהו בככר-מרוצי-הסוסים, כ-5 אצטדיות

(16) זבפסיס זה היה אותו איש עצמו אשר כעבור עשרים שנה, סמוך לכיבוש ירושלים, הטיל עליו אנטיוכוס לבצע שיגור אלפים מיהודי ארם-נהרים לאסיה הקטנה, להקמת ישובי-בטחון-ומגן בגבול פריגיה.

(17) „בסמוך לבית-מקדשם של קסטור ופולוכס“; ויש לשער, כי היה זה הצד הדרומי של העיר.

(15) מצב טופוגרפי, המוכר לנו היטב מכמה וכמה ערים שבחוף הארץ-ישראל-הסורי של הים-התיכון.

המעלה הקשה שחיבר
בין העיר־התחתית וה־
עיר־העלית, המתואר
בהבלטה כזו ע"י פולי־
ביוס, נתמשך משני
קצותיו של הגשר המ־
סומן בתרשים. טיבו של
הנמל — שהיה מחסה
אניות מוקף חומה —
מבאר את אורח ההת־
קפה עליו.

✕ ✕

✕

עצם ההתקשרות באחדים ממפקדי האויב, והמ־
עבר של אלה לצדו, לא היו חזיון בודד במל־
חמותיו של אנטיוכוס בתלמיים. אדרבא, חזיון זה
חזר וגשנה. בדרך כלל, במלחמה כזו, שהתנהלה בין
מלכויות שושלתיות לא בין עמים מגובשים ובי־
צבאותיהן רב היה גם מספרם של מפקדים שכירים,
שלא מתושבי הארץ עצמה — ולעתים אותם מפקדים,
ששירתו בצבאות שונים, דיברו כולם בלשון אחת,
והיו, או דימו עצמם להיות, יונים או מקדונים —

עם לכידת סלבקיה, את ידימינו לפעולה בלתי-מופרעת—יכול היה לגשת, במהלכו השלישי, אל ביצוע תכניתו העיקרית: מסע-כיבוש לעבר הדרום, על פני ארץ-ישראל, עד אל שערי מצרים.

הקבלות:

מבחינת התכלית האסטרטגית-הגיאוגרפית —

כיבוש אמפיפוליס, ואח"כ אולינתוס, וערים יוניות אחרות שבחוף מקדוניה, ע"י פיליפ מלך מוקדון (אבי אלכסנדר).

כיבוש שפך הנהר ניבה (מקום בו נבנתה פטרבורג) ע"י פטרהגדול, מלך רוסיה — והקמת מבצרים קרונשטדט, המפתח הימי של הבירה. הפריצה של הצפוניים במלחמת האזרחים האמריקאית אל עבר שפך-המיסיסיפי, והמפרץ המכסיקני כתוצאה מנצחונותיהם של גנ' גרנט ואדמ' פרגוס.

פינוי המוצא לים, ע"י בעליהברית בהתקדמותם דרך בלגיה בסתו 1944, עם כיבושה של אנטורפן.

מבחינת תכסיסים

(לדרכי כיבושה של עיר השוכנת בחוף) —

כיבוש טולון ע"י צבא-הרפובליקה הצרפתי (1793). ביזמתו הטקטית של נפוליון בונפרטה.

לא היה בכך כדי להפתיע. ולכך סייעו הפעם בודאי גם גדיבותו האישית של אנטיוכוס, וגם היתרון של מלך צעיר אך נמרץ על העלם החלוש שעל כסא-המלכות באלכסנדריה.

אכן, אחד הגילויים המפתיעים שבפרשה זו היה העדר העזרה ממצרים, על אף עצמתה בימ. יתכן ויש לראות בכך דוקא את תוצאתה של האפתעה שבהתקפתו של אנטיוכוס על סלבקיה: שכן לו עצמו בא הדבר באורח פתאומי, כתוצאה ממפנה בלתי-צפוי בהתיעצויות האחרונות, ערב פתיחת מסע-219 לפנה"ס. ממילא, לא היתה ודאי שהות ל"הסתננות" הידיעות, מאוהל-המפקדה של המלך הסלבקי ועד אל חצר-המלכות שבאלכסנדריה, למועד אשר היה מאפשר עדיין משלוח תגבורת מצרית רצינית בדרך-הים הפתוחה.

שיקול זה היה אולי אחד ממניעי של אנטיוכוס, אשר דירבנוהו לקצב-מעשים מהיר ככל-האפשר ב"מסע-בזק" זה, בו הספיק להחזיר לידינו את ה"חלוץ-לים" של בירתו — ושל המרכז השלטוני והצבאי של ממלכתו — עוד טרם נפתחה, לאמיתו של דבר, באותה שנה עונת-המסעות-הרגילה.

רק עתה, לאחר שהוסח פעם, בשנת 221 לפנה"ס, עלידי סכנה חמורה שבעורף — ולאחר ששיחרר,

3. תפיסת נמלים מסכלת עמדות בהר

ג'יס-חסישיי בחוף-כנען

מידת כוחה המציאותי של מחיצה — כפיסית כצבאית — נקבעת ע"י המקומות החלולים שבתוכה, לא פחות מאשר עלידי עוביה וחוסנה.

אולם, במקום שיתקשר תחילה עם אנטיוכוס, ויתן לתכנית-פעולה משותפת להבשיל כראוי, מבלי שיודע הדבר בטרם-זמן באלכסנדריה — הקדים תיאודוטוס ומרד בגלוי, ורק אז שלח את אגרתו אל אנטיוכוס, בה קרא לו להזדרז ולהופיע בעצמו במחוז "פיניקיה-וחילת-סוריה". יתכן מאוד כי עוד לפני כן מינה השלטון שבאלכסנדריה סטרטגוס חדש לאותו מחוז כי תיאודוטוס נמצא כמעט מלכתחילה מוקף, ונתון במצור, בעיר פטולמאיס (היא עכו), כשסגנו אשר נצטרף אליו, פאנאטולוס, תפס והחזיק בשבילו את העיר צור. מענין הדבר (וכנראה — גם אופייני, כפי שצויין לעיל, להרכב חיל-המצב התלמאי בדרום-סוריה), כי שנים אלה אנשי-אטוליה היו — בני ארץ הררית, ופרימיטיבי-בית-יחסית, בצפון-מערבה של יון, אשר סיפקה

שהביאה להביא אנטיוכוס לידי גמר את המצור על סלבקיה, ופנה דרומה — היתה סיבה מיוחדת, נוספת על שיקולי-מלחמה רגילים, אשר הניעתו לשאוף לכך שיכלה בהקדם את מעשיו בצפון. באורח בלתי-צפוי הגיעה אליו ידיעה על סדק שנבקע במערך כוחותיו של היריב — על נכונותו ורצונו של מצביא תלמאי לעבור אל צדו.

תיאודוטוס איש-אטוליה, אשר הדף בקיץ שנת 221 לפנה"ס את נסיונו הראשון של אנטיוכוס לחדור לחילת-סוריה, שירת את בית-תלמי שירות חשוב ביותר. עתה ראה את עצמו מקופח ע"י הנוהג שנהגו בו אנשי חצר-המלכות, שלא העריכו כראוי את המעשה-הרב אשר עשה; ולא עוד, אלא שאף איימו על חייו. בדיעבד, נראה שהתגלות סכנה כזאת היא שהביאתו עתה לידי החלטתו, "להחליף את הצד".

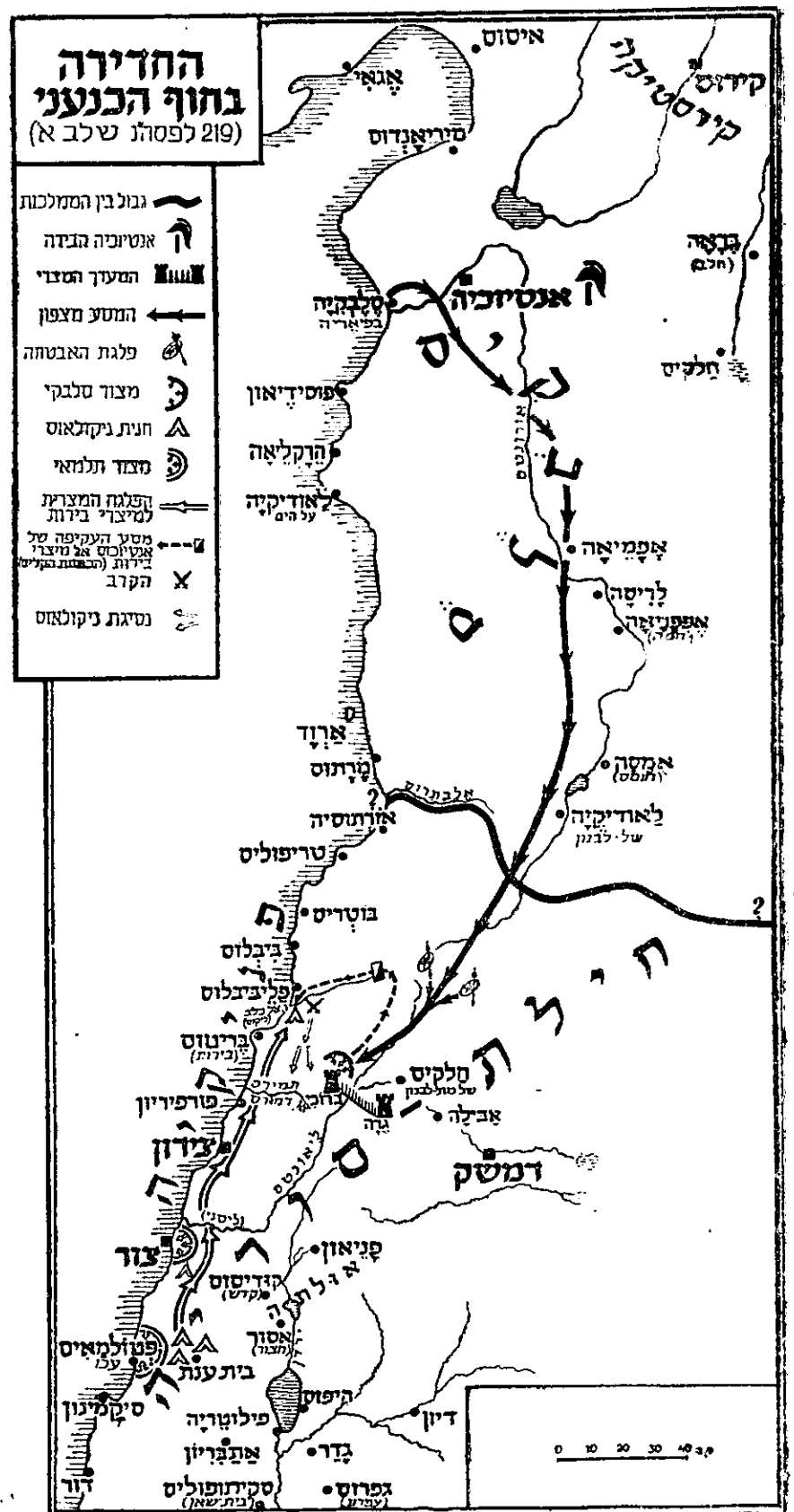
בדורות ההם „חרבות־להשכיר“ לרוב, וביחוד למזרח המיוון. הסטרטגוס התלמאי החדש של „פיניקיה וחילת־סוריה“, אשר הוטל עליו להדביר את תיאר דוטוס המורד, ניקולאוס — אף הוא איש־אטוליה היה... ועוד נראה מפקדים אטוליים נוספים — ואף גיס אטולי שלם — נלחמים ברצועת־הספר הצפון־בית של ארץ־ישראל.

אם לפני כן ראה עתה, אולי, המלך הסלבקי צורך לשקול מה קודם — אם מסע־עונשין נגד אכאוס, באסיה־הקטנה, או מבצע־כיבוש בדרום — כי עתה

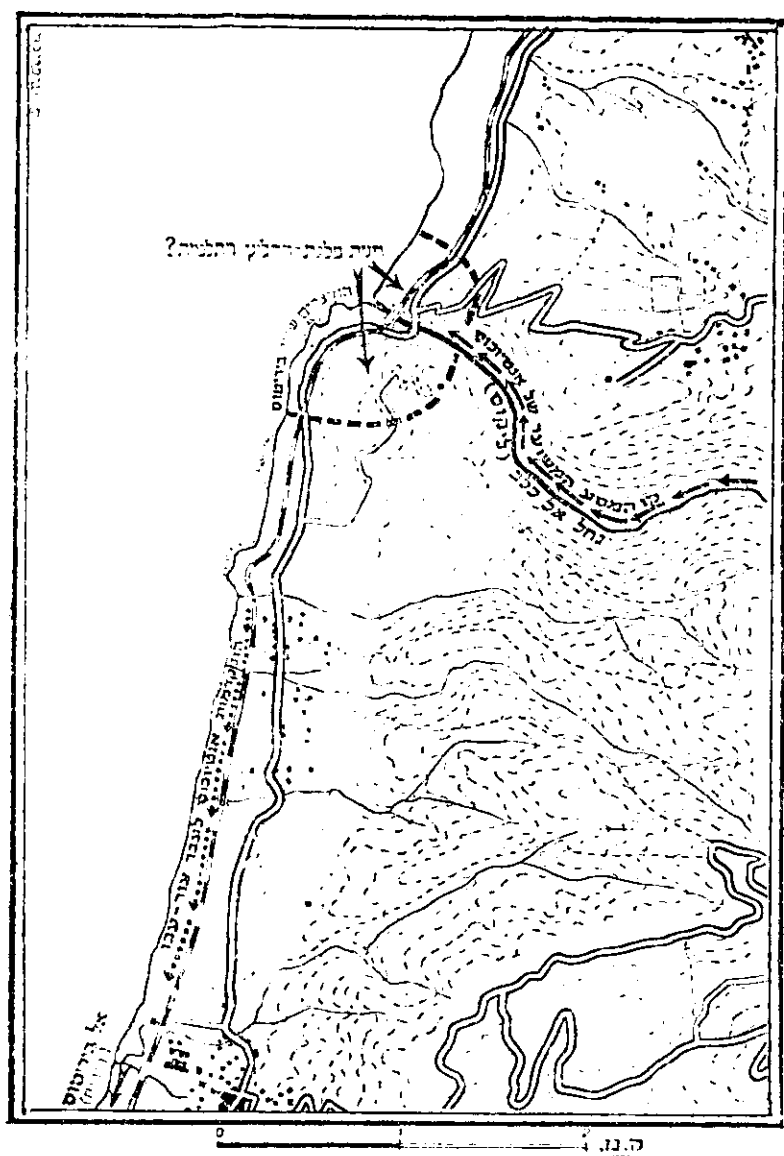
הוכרעה הכף. עד מהרה נמצא אנטיוכוס, בראש צבאו העיקרי, בתוככי עמק מאסיאס (אל־בקע), לפני המיצר גרה—ברוכי, ושם נתחברו אליו גייסות־האבטחה של תיאודוטוס המיאולוס, אשר הציבם ברצועת ספר־הדרומי למען יגנו על עורפו בעת מבצעו לכיבוש סלבקיה. כאן הגיעתו הידיעה כי ניקולאוס הסטרטגוס התלמאי החדש, שם מצור על פטולמאס (עכו). המצב הצריך, איפוא, פעולה זריזה. אלא שגם המסיבות שונות היו מאלו שבשנת 221 לפנה״ס. ליריבו של אנטיוכוס חסר עתה העומק האופרטיבי, זה שהיה לו ב־221 לפנה״ס, תודות לשליטה הבלתי־מעורערת בכל השטח הרצוף שלצדו של מערך־המגן שבאל־בקע ושב־עורפו הקרוב והעמוק. המצב שנסתמן עתה היה דומה, בתוצאותיו, כאילו ביצעו כוחות סלבקיים חדירות „אמפיביות“ מן הים אל היבשה ותפסו עמדות־מפתח בחוף, בעורף קרה־גבול ובעורף מערך־המגן של הכוחות הלגידיים. בדומה, נאמר, למעשה־אנציו, בעורף המערך הגרמני שבהרים ליד קסינו; או — למעשה־אינציון, בעורף המערך הצפון־קוריאני שעל הנהר נקטונג ועל הררי הסמוכים. עם כל כוחה הפיסי, והטקטי — נמצאה עתה עמדת גרה—ברוכי, אם לא לגמרי „תלויה באויר“ — על כל פנים נשענת אל דופן פרוץ.

ממילא, השאלה החיונית שעמדה בפני הצבא הסורי לא היתה עוד הדרך להתגברות טקטית על מערך־המגן המצרי — כי אם מציאת צורה תכליתית לעקיפתו. הפתרון שנקט אנטיוכוס היה בקו הקלאסי של נוהג־מצביאים במצבים כגון אלה.

משני „מיצרי־המשנה“ — זה של גרה, ממזרח לאזור הבריכה הגדולה והביצות, וזה שליד ברוכי, למרגלות הלבנון — לא היה עוד במזרחי שבהם משום ענין מידי לגבי אנטיוכוס. הדרך אל דמשק לא העסיקתו אותה שעה, כי משימתו הדחופה היתה חוף ארץ־ישראל הצפונית. והיה אם יזכה בנקודות־המפתח אשר שם — וממילא זכה גם בשאר. רב מזה היה בשביל אנטיוכוס ערכו של מיצרי־המשנה המערבי, שבין רצועת האגמים־הביצות מזה לבין הלבנון מזה, ליד מבצר ברוכי, שבגדתו הימנית של הנהר ליטני (ליאונטס, כשמו באותם הימים) הזורם דרומה. לו היה מבקיע דרכו — כי אז היה נפתח לפניו נתיב קצר יחסית (אם גם, בכמה מקרים מות, נוח לסתימה) אל חוף צור. אלא שהזמן הדרוש בשביל מצור על המצודה ובשביל כיבושה, לא עמד לרשותו. הוא השאיר, איפוא, את גייסותיו כבדי־החימוש (בראש־וראשונה — חיל־הרגלים הכבד)

מפה 9.

מפה 10. המיצרים והמעברים הקשים ליד ביריטוס.
(כדברי פוליביוס — 219 לפנסה"נ)

התורשים, לפי מפה טופוגרפית של ימינו אלה, מבליט את תלילות המדרונות (בהם יורדת הדרך תוך עיקולים עיקולים נמרצים), וצרות הרצועות המישוריות של שפת הים שבסמוך נחל-אל-כלב, הוא ליד ס של היונים, אשר לאורך הגיא שלו יש לשער כי הגיח אנטיוכוס מתוך בקעת הלבנון אל חוף הים.

כ־10 ק"מ מצפון לבירות. ברור הדבר כי הוא בחר בדרך זו (שהיתה, יחסית, דרך-עקלתון) ולא בדרך הקצרה על פני גיא ברכס הלבנון, גם בשל קשיי המסע-בהרים, אך גם בשל החשש לסיכון שיצמח לתנועתו, ולנקודת-המוצא של נתיב-מסעו (שהוא אשר נועד לשמש גם נתיב-נסיגתו, באם יגיעו הדברים לכך) מקרבתם היתרה של הגייסות המצריים השוהים בברוכי ובעמק אל-בקע.

מכל מקום עתה, בהגיעו אל המיצרים שבקרבת בירות, היכה את פלגת-הבלימה שוק-על-ירך. ניקר לאוס, אשר רצה אולי להוסיף ולאחוז בשני קצות החבל בעת-ובעונה אחת: גם לבלום את הדרך בפני אנטיוכוס, ועם זאת לא להסיר את המצור מעל עכו — ולא העיז, או שלא הספיק, לרכז את כל גייסותיו למכה מכרעת בצבא-החילוץ המתקרב¹⁹ — ראה את

(19) כפי שעשה למשל, כעבור עשרים מאות-שנים, נפוליון, בשעת המצור על מנטואה שבצפון איטליה.

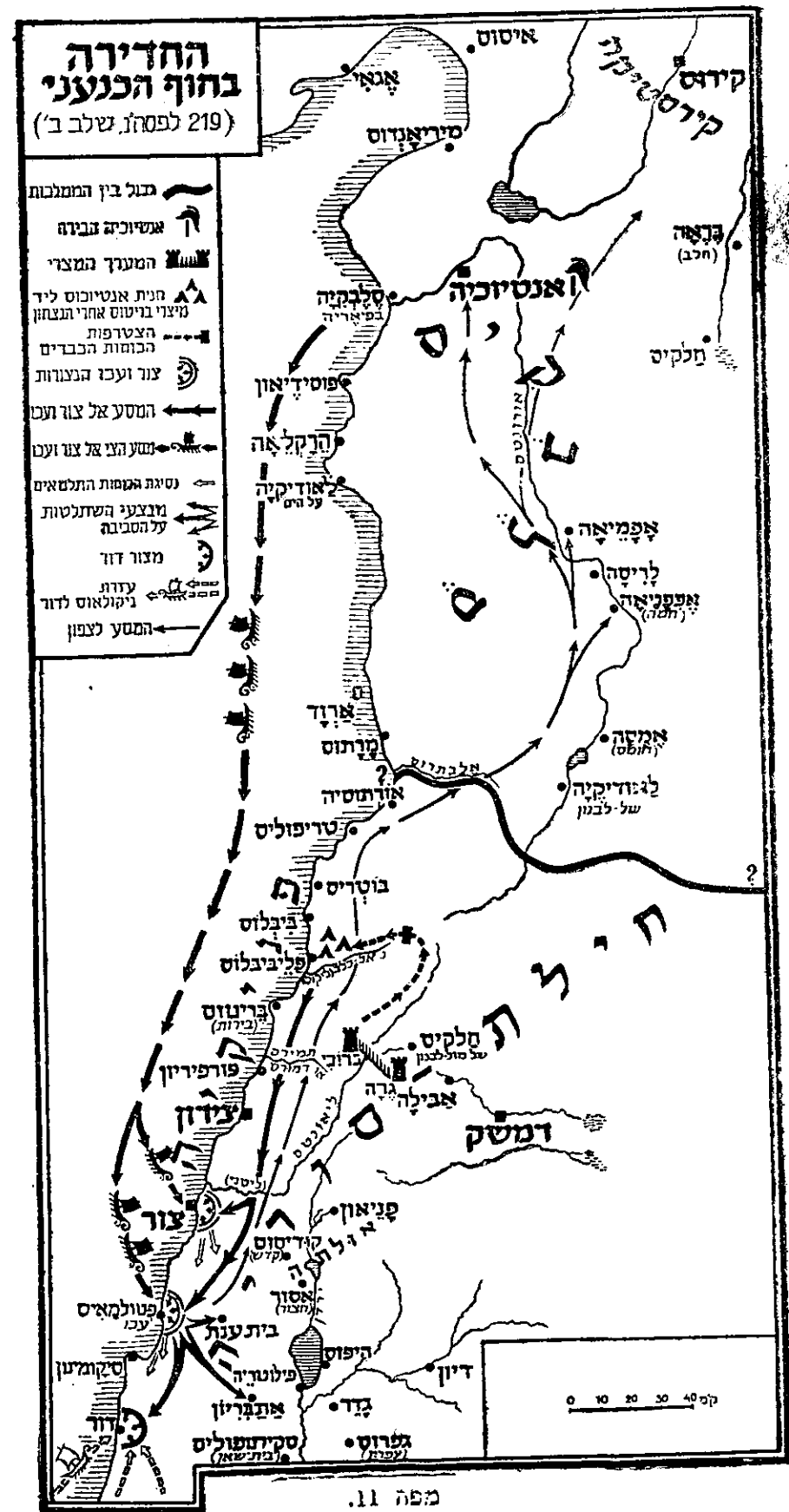
לצור על ברוכי — ולרתק את הגייסות שבה ושלידה; ואילו הוא-עצמו יצא, בראש הגייסות קלי-התנועה (הפרשים; חיל-הרגלים הקל — דהיינו, בעלי נשק-הקליעה לג' סוגיו: הקשת, כף-הקלע, רומח-ההטלה; הפלטסטים הזרזים נושאי-החנית — ויתכן גם היפספיסטים, בעלי השריון הקל יחסית) למסע, שמטרתו — לחלץ את פטולמאס ואת תיאודוטוס ממצור. ניקולאוס, אפשר שקיבל ידיעה על תמרוננו זה של אנטיוכוס — או שראהו מראש. מכל מקום, הוא שלח פלגת-גייסות חזקה, להקדים ולתפוס את מיצרי-המעברים שבקרבת בירות, כדי לסתום בפני אנטיוכוס נתיב-גישה אפשרי בעמק-החוף, וכן לשמש כאבטחה-עורפית לכוחותיו הוא, הצרים על פטולמאס. אכן, הגרסה המשתמעת מסיפורו של פוליביוס — כאילו הסיר אז ניקולאוס את המצור מעל עכו (ומסתבר, נסוג לעבר הדרום), ובו בזמן שלח לצפון, אל סביבת בירות, רק את פלגתם הנ"ל של דיוגורס (או לגורס) ודורימנס — אינה מתקבלת על הדעת והיא נראית כתמוהה ביותר ויתכן כי אינה אלא פרי שיבוש. כי לו היה עושה כזאת — היה זה מעשה נטול טעם והגיון. וניקולאוס — אם כי אטולי היה, כלומר מסוגל למעשים שבהעזה יתרה, הרי נחשב עם זה על המנוסים והבקיאים שבמצביאי צבא תלמי. יתכן, שנתכון להצטרף בעצמו, עם עיקר-כוחותיו אל מפקדי-המשנה שלו, לכשינדע לו על התקרבות אנטיוכוס, כדי להתמודד אתו אז בכוחות שוים. אלא שמהירות מסעו של אנטיוכוס, המסתברת ע"י הרכב כוחותיו, אפשר שהיא היא אשר סיכלה הפעם את חישוביו של ניקולאוס¹⁸.

העובדה כי פלגת-בלימה זו הוצבה ליד בירות מעידה על כך שאנטיוכוס, אם כי יצא למסע-החילוץ כשאתו הגייסות קלי-התנועה, נמנע בכל זאת מן הנסיון לחצות את רכס הרי הלבנון עצמו, באחד מאותם גאיות-הנחלים הצרים המשתרעים מקו פרשת-המים שברכס (שלא היה מרוחק ביותר ממצור דת ברוכי) מערבה, או דרום-מערבה, אל חוף הים. נראה כי מעשה כזה היה כרוך בעיניו בסיכון רב מדי. תחת זאת חזר על עקבותיו דרך עמק אל-בקע, צפונה, כנראה, עד הגיעו אל מוצאי עמק הנהר ליקוס (הוא, כיום, נחל-אל-כלב) המשתפך אל הים

(18) מן הראוי לציין כי הרכב כזה של שדרת-הגייסות הקלים אשר בראשה יצא אנטיוכוס למבצעו המתואר, מקביל לכמה וכמה ממעשי-המלחמה של אלכסנדר. אכן, מסעותיו הראשונים של אנטיוכוס-השלישי מעלים בדרך-כלל קוידמיון רבים לנ"ל, אשר באו ללא-ספק מתוך נטיה נפשית, ורצון-בהכרה, לחזור על מפעלו הצבאי והמדיני של זה.

עצמו נאלץ מעתה לותר על השנים גם יחד. הוא נאלץ להפקיר את המבוא למחוזו בידי אנטיוכוס; ולהסתלק מן המצור.

אנטיוכוס המתין עתה בסמוך למיצרי בירות (נראה, שמדרום לשפכו של הנהר ליקוס — הוא בהר-אל-כלב) לבוא שאר צבאו. הלז לא אחר להגיע. יש לשער, כי נקרא להצטרף אל המלך מבלי שהשתלט בינתיים על מצודת ברוכי — אלא שעתה, משנפרץ שורה של דרך-החוף לדרום, לא היה כבר ממילא ב"מחסום גרה-ברוכי" כולו כדי לעצור, בהגנה חזיתית, בעד התקדמות כוחות סלבקיים, ואף

לא כדי לאיים, מאגף או מעורף, על נסיון-עקיפה מצד אלה. נראה, כי בעקבות חדירתו העמוקה של אנטיוכוס לעבר הדרום פונתה כעבור זמן-מה ע"י המצרים מערכת עמדות זו בבקעת-הלבנון אשר שירתה אותם שירות כה רב.

אכן, גם עתה, כשפתח אנטיוכוס במסעו דרומה, לקראת בני-בריתו (ופקודיו) החדשים, שע"י התקרבותו כבר חילצם ממצור, ואתו עיקר צבאו — לא היה בכוחו להשתלט על ערי-הנמל הניכרות שבחוף, והישגו החדש התבטא רק בכך שעלה עתה בידו לעבור בעמק-החוף לאורכו, מבלי שיבלמוהו בדרך; מבחינה אופרטיבית נתאפשר לו דבר זה, עקב העדרם של גייסות-שדה מצריים, שנאלצו לסגת — פן ייתפסו בין שני אויבים: אנטיוכוס מפנים ותיאודור טוס מעורף. ואילו מבחינה לוגיסטית, נתאפשר הדבר משום שעתה לא היה כבר כה זקוק לערי-הנמל התלמאיות, לשם מגע עם ציו, הנושא את עיקר אספקתו. וזאת — כי חיכו לו, במרחק לא-רוב יחסית, משעני-אספקה בטוחים, בצור ובעכו, שלא זה בלבד כי ודאי היו בהן מאגורי-אספקה מן-המוכר, אלא שהן היו מוכנות-ומזומנות אף לקבלת פני אניר תיו. ואילו לצי המצרי, לא היתה לו עוד במימי פניקיה המשענת הרצופה בחוף כבעבר. מתוך התבוננות במסיבות אלו ניתן לראות, כי המסע ברצועת החוף לגבי אנטיוכוס, לא היה עוד מעשה-הסתכנות נועז, כי אם מבצע המבוסס למדי במציאות האופרטיבית והלוגיסטית גם-יחד — בתנאי שראה ראייה דינמית את המציאות הזו, ואת התפתחותה ואפשרויותיה.

מסקנה נוספת מתבקשת ממסע כנען של אנטיוכוס: אם כי הצבא הסלבקי היה משוכלל למדי לפי מושגי הימים ההם היה הוא חלש יחסית במעשי-מצור — על כל פנים כשהמדובר הוא במצור על ערי-נמל, הפתחות אל הים.

ע כו וצור לא זו בלבד שהוסיפו לאנטיוכוס ערים-בצורות, נמלים, גייסות ומפקדים בעלי-ערך, אלא שנמצא בהן גם ציוד-מלחמה לרוב. יתכן כי החלק החשוב שבו לגבי מלך סוריה היה האני שבשני הנמלים: ארבעים ספינות-מלחמה, מהן עשרים כבדות (סטריות), ונראה כי גם פנתרות — דהיינו, בעלות ארבע או חמש "דיוטות" של חותרים (במשוטים), ועשרים — קלות (טריארות, דיארות וספינות זעירות). הללו, אשר צורפו מיד אל ציו של דיוגנטוס הנוארך (האדמירל), ודאי היה בהן כדי

לשנות שינוי של ממש את יחסי הכוחות ביים (באחד ממסעי המלחמה, כעבור זמן לא רב, כלל כוחו הציני העיקרי של הצד המצרי רק שלושים ספינות כבדות וגבוהות מבנה, מן הסוג של אותן העשרים שנתפסו עתה ע"י הכוחות הסלבקיים). מובן ששינוי זה ביחסי הכוחות ביים עשוי היה להגדיל עוד יותר את ערכן של עכו וצור בשביל אנטיכוס, אפילו שעה שחסר לו עדיין קשר יבשה מתמיד ומוצק אליהן. כאן החלו, לכאורה, חישובים "ציינים-גרידא", להשפיע השפעה מוחשית מאוד על עיצוב האסטרטגיה של מסעות-מלחמה יבשתיים בחילת-סוריה ובארץ-ישראל.

אכן, גם עתה טרם זכה אנטיכוס ב"שליטה ביים" — וגם אותן ערי-הנמל שנשארו בידים תלמאיות היה באפשרותן להוסיף וליהנות מהיתרון של מבצר בעל דרך-גישה פתוחה. כמה ישר ביים, מפחותי-העצמה, נכנעו בפני אנטיכוס, לפי דרישתו; על אחרים נאלץ לצור — ודבר זה גזל זמן רב, ותוצאותיו לא מיהרו לבוא.

במצרים אמנם רבתה המבוכה כשנודע בה על הישגיו של אנטיכוס. אך המבוכה הביאה גם, סוף-סוף, לידי מעשים. אחדים ממעשים אלה נועדו לשאת פרי רק בהמשך הזמן — למשל: שיגור משלחות ליון, לחייוול שכירים; וכן, במידת-מה, גם הצעד דים להידוש אונם ויכולתם של הגייסות התקינים שבמצרים — גדודי הפלנגה, והפרשים, של מתישבים-צבאיים מקדוניים-יוניים, אשר עתה הוחל בשידוד ארגונם ובאימונם-מחדש. מעשים אחרים כוונו לתוצאות יותר מידיות: כינוס יחידות הגייסות-השכירים ממקומות שונים שמחוץ למצרים (כנראה — מקירינאיקה, מחופים שונים שבים-התיכון ומגבול כוש) וריכוז כוחות ניכרים בפלוסטין — מלכת-חילה במגמה הגנתית (שכן החלו גם פותחים את סכרי התעלות ומכינים הכל להצפות-מגן — בנוסח המצרי הידוע). לנוכח אלה ויתר אנטיכוס על כל תכנית — אם אמנם התכוון לה ברצינות — ל"מסע בזק" אל פלוסין, שערה הבלתי-אמצעי של מצרים. תחת זאת הוסיף לעסוק, ביתר שקידה, במאמציו להדברת עריה של חילת-סוריה. אך באותו זמן נאלץ להכנס גם למו"מ עם נציגיו של תלמי, בשיתוף מתוכים ממדינות-יוון הנייטרליות, דבר אשר לפי מזימת המיצרים נועד להרויח זמן וליטול קצת מת-נופתו של אנטיכוס בניהול המלחמה.

(20) היא דור, ערי-החוף הקדומה (בסמוך לטנטורה שב-ימינו) ברצועת-המישור הצרה שמדרום לבלית-הכרמל.

שני גורמים — האחד צבאי כולו, והשני צבאי בחלקו — לחצו עתה על אנטיכוס בכיוון להפוגה במסעי-המלחמה הארץ-ישראלי שלו. מזה זמן-מה עסק הוא במצור על דורה²⁰. נראה כי אנטיכוס ביקש להציב רגל מדרום לרכס הכרמל — ובו בזמן להרחיב את המרחק שהפריד בין הכוחות-המצריים העיקריים לבין ערי-החוף הצפוניות, שטרם השתלט עליהן (כגון: צידון, בירות — ויתכן גם טריפולי — ועוד) ובדרך זו לערער את מעמדן. אכן, העיר היתה חזקה למדי, ונוסף על כך נהנתה היא מסיוע רב מצד ניקולאוס. אין זה ברור ביותר, אם נכנס ניקולאוס עצמו, בראש חלק ניכר של גייסותיו, אל תוך העיר, ומתוכה הגן עליה בפני הצרים — או שנשאר בחוץ, והיה בולם את פעולת-המצור של אנטיכוס ע"י כך שהיה מעמיד מדי פעם אותו עצמו במצב העדין בו נמצא הוא, ניקולאוס) שעה שצר על עכו — וחרד לגבו הפתוח. נראים הדברים, כי במקרה זה, כשהמדובר היה בעיר בעלת גישה אל הים הפתוח, היה בצורת-העזרה השניה ("הבלתי-ישירה") כדי לסייע יותר. מכל מקום, אנטיכוס הגיע למסקנה ש"הענין אינו הולך", וחפש דרך לצאת ממנו.

באותו זמן עצמו נודע לו על התקשרות בין אכאוס — הנציב המורד, הטוען-למלוכה, שבאסיה-הקטנה — לבין תלמי. עתה נשקפה לו שוב סכנה מוחשית של מלחמה-בשתי-חזיתות. חשוב היה לו להקדים ולשוב אל תוך סוריה גופא, שהיא בחצי-הדרך בין ארץ-ישראל לאסיה-הקטנה, להבטיח שם את הסיס — הצבאי והמדיני. וכן רצה למנוע מגייסותיו שהייה נוספת בריחוק מבתיהם, ותחת זאת להביאם לסוריה ולשכנם במשכנות-החורף שלהם (יתכן, במקרה זה — בישוביהם הקבועים), דבר שהיה ללא-ספק מרבה סיפוק ומגביר נאמנות בצבא. בעצם, הרי כאן לפנינו כבר שיקול שלישי — שאף טיבו צבאי מובהק, עקרון השמירה על רוח הגייסות — אך, בצדו, גם הצורך להחזיק את הכוח המכריע בעמדה מרכזית, המאפשרת בשעת הצורך חופש פעולה, ולכן גם גמישות אסטרטגית.

קיצורו של דבר, שני הצדדים — צד-צד מתוך חשבונותיו ומזימותיו הוא — כרתו שביתת-נשק לארבעה חדשים. אנטיכוס הציב חילות-מצב במקומות הדרושים, מסר את הפיקוד על המחוז לידי תיאור-דוטוס (אשר, כמובן, הכיר מאז יפה-יפה מחוז זה, דבר שאנטיכוס נוכח בו, בשעתו, באופן כה בלתי-

(סוף בעמוד 73)